

OBSAH

RODINA A CIRKEV

- Katolícka rodina na Slovensku v súčasných zmenách kultúrnej
mentality 3
Ladislav Csontos

FIDES ET RATIO

- Laudácio na prof. RNDr. ThDr. Ladislava Csontos SJ, PhD. 19
Miroslav Karaba

- Nová evanjelizácia a pastoračné plánovanie. 22
Ladislav Csontos

- Laudácio na prof. RNDr. Petra Holeca, CSc. 27
Oľga Erdelská

- Evolúcia a kresťanská viera 29
Peter Holec

- Laudácio na RNDr. Igora Túnyiho, DrSc. 39
Štefan Luby

EDITORIÁL

Nedávny výčin teroristov v Paríži otriasol svetom a hlboko sa dotkol každého mysliaceho a cítiaceho človeka. Európska a spolu s ňou celá „západná“ civilizácia sa ocitli v priamom ohrození nielen verbálnom, ale v samej podstate svojej existencie.

Príliv migrantov z arabských, ale aj iných krajín do Európy už dosahuje sedemmiestne číslo. Stav už je jednoznačne kritický, pričom ekonomické problémy nie sú ani zďaleka v prvom rade.

Na jednej strane je jednoznačnou kresťanskou (dokonca všeobecne ľudskou) povinnosťou pomôcť – ak je to možné – trpiacim. Na strane druhej je veľké nebezpečenstvo (dokonca už realita!), že malá časť – možno jedno percento, možno iba desatina percenta – sú v skutočnosti vojaci či partizáni, ktorí sem prichádzajú plniť im uložené úlohy alebo čakať na príslušné pokyny. A aj tá desatina percenta z miliónu je tisíc ľudí, ideovo presvedčených o svojej „pravde“ a na boj vycvičených a pripravených.

Nie je jednoduché rozhodnúť a nájsť správne konanie v tejto situácii. Dúfajme, že sa zodpovedným podarí nájsť – podobne ako kedysi Odyseovi – použiteľný spôsob, aj keď možno nie celkom bezbolestný, ako preplávať medzi novodobou skyllou a charybdou.

Emil Běták

KATOLÍCKA RODINA NA SLOVENSKU V SÚČASNÝH ZMENÁCH KULTÚRNEJ MENTALITY

Ladislav Csontos

Abstrakt. Medzinárodné štúdie hodnôt tak medzi dospelou, ako i mladou populáciou ukazujú, že rodina je jednou z najdôležitejších životných hodnôt. Na jednej strane sa prejavujú až nereálne očakávania od manželstva a rodiny, a na druhej strane rastie podiel tých, ktorí pokladajú „manželstvo na skúšku“ a rozvod za niečo normálne. Sociologické výskumy religiozity katolíkov na Slovensku z roku 2007 (katolíci v produktívnom veku) a mladých katolíkov zo školského roku 2012/2013 odhaľujú celý rad negatívnych vplyvov na katolícke manželstvo a rodinu. Zároveň však odhaľujú faktory, ktoré vzbudzujú nádej. Je to predovšetkým život viery v rodine, osobná a spoločná modlitba, čítanie Svätého písma a spoločná reflexia nad prečítaným textom, spoločná účasť na nedeľnej svätej omši a pravidelné, mesačné prijímanie sviatosti zmierenia, intenzívnejšia účasť na živote farského spoločenstva, okrem prijímania sviatostí, účasť na živote spoločenstiev rodín, mládeže a podobne, angažovanosť v sociálnej a charitatívnej práci a laickom apoštoláte.

Abstract. The Catholic Family in Slovakia and the Current Changes in Cultural Mentality. Several international studies on values conducted among adults as well as young population show that the family is one of the most important human values. On the one hand, many people have unrealistic expectations regarding marriage and the family while on the other hand, there is an increasing number of those who consider trial marriage and divorce as something normal. A sociological research on religiosity of Catholics in Slovakia undertaken in 2007 (among Catholics of working age) and another one among young Catholics done in the academic year 2012/2013 have revealed a range of negative impacts on Catholic marriage and family. At the same time they show another set of factors which are a source of hope, among them in the first place a vigorous life of faith in the family taking form of personal and communal prayer, reading the Scripture and common reflection on it, joint participation in the Sunday Mass and regular reception of the Sacrament of Reconciliation, active involvement in the life of the parish community in addition to receiving the sacraments, participation in the life of family and youth communities and the like, involvement in social and charitable work and the lay apostolate.

1. Úvod

Za socializmu sa vyvinulo v praxi mnohých katolíkov zvláštne chápanie sviatostí – podľa neho sú akýmisi automatmi, ktoré zabezpečujú človekovi spasú. Starí rodičia sa i dnes usilujú o krst svojich vnúčat, dokonca aj tajne, bez súhlasu alebo vedomia ich rodičov, čím je sotva zaručená náboženská výchova. Bývajú prevrpení, keď ich

kňaz odmietne. Zabúdajú na dôležitú skutočnosť, že krst sa vysluhuje vo viere krstenca alebo jeho rodičov, či iných, ktorí sa zaväzujú poskytnúť pokrstenému dieťaťu potrebnú náboženskú výchovu. Podobne častý je prípad rodičov, ktorí síce prihlasujú svoje deti na vyučovanie náboženstva v škole, no doma vieru nežijú, nemodlia sa a ani v nedeľu nechodia na svätú omšu. Tak sa stáva, že ich deti prejdú prípravou na prijatie sviatostí, na sviatosť zmierenia, prvé sväté prijímanie a sviatosť birmovania, no po ich prijatí zostávajú na periférii kresťanského života, sviatosti už ďalej neprijímajú. Tento scenár sa opakuje i pri uzatváraní sviatostného manželstva, keď rodičia a starí rodičia mladých do neho tlačia, no sami snúbenci neprejavujú vlastný záujem a nechápu podstatu sviatostného manželstva. Pre mnohých je dôležité to, že sobáš v kostole je krajší ako na úrade. S tým je spojený aj problém nedostatku účasti na živote farského spoločenstva, lebo pri takomto chápaní sviatostí sa takmer celkom zabúda, že sviatosti kresťanskej iniciácie sú postupným začleňovaním do života farského spoločenstva. S tým súvisí aj rast rozvodovosti a rozvodového zmýšľania katolíkov na Slovensku. V nasledujúcom texte sa chceme podrobnejšie venovať tomuto problému a pokúsiť sa naznačiť aj možné východiská na zlepšenie situácie.

2. Zmena kultúrnej mentality

Demografické výskumy ukazujú, že dnešné očakávania, ktoré ľudia vkladajú do manželstva a rodiny, potvrdzujú, že sú to najdôležitejšie oblasti života. Podľa európskej štúdie hodnôt (*European Values Study*) je rodina dôležitejšia oblasť života ako práca či voľný čas. Väčšina v Európanov zastáva názor, že trvalé manželstvo patrí k šťastnej existencii, a viac ako 80 % obyvateľstva akceptuje manželstvo a vôbec ho nepokladá za prekonanú inštitúciu. Ako podmienky dobrého manželstva sú vnímané rešpekt, tolerancia a vernosť, zatiaľ čo sociálne, politické a náboženské zhody sa pokladajú za marginálne.

V medzinárodnej štúdii o životných perspektívach adolescentov v Európe sa ukazuje, že na popredné miesta v ich rebríčku hodnôt sa rodina dostáva len zriedkavo, na prvom mieste je autonómnosť, na druhom profesia a o tretie miesto sa delí humanizmus a rodina. Poukazuje to na silný postup individualizmu v naplnení osobného života (porov. [13]). V tom sa odráža dnešné chápanie manželstva a rodiny. „Na dnešné chápanie manželstva vplývajú jednak zmeny sociokultúrnej situácie a vedeckého pokroku, zmeny v chápaní pojmu osoby, individuality a zmeny hodnotového systému. Na druhej strane je to silný prelom a sekularizácia na cirkevnom poli, kde mnohé z uvedených problémov nemusia byť ani uvedomené, a o to ťažšie sa riešia v živote.“ [1, s. 29].

Ako uvádza Michael Sievernich, dnes prevládajú ako moderné obrazy manželstva „manželstvo z lásky“ a „manželská rodina“, ktoré vznikli v meštianstve v Európe a Severnej Amerike v 19. storočí. „Manželstvo z lásky“ je spojené s predstavou, že do manželstva sa vstupuje z lásky a slobodného rozhodnutia oboch partnerov, teda nie kvôli majetku či vôli rodičov. Pod „manželskou rodinou“ sa myslí samostatná domácnosť zosobašeného páru s neplnoletými deťmi a so zamestnaním aspoň jedného z manželov mimo domácnosti. Táto forma manželstva a rodiny je relatívne autonómna a jej výkonom je zabezpečenie predovšetkým emocionálnej stabilizácie, fyzickej regenerácie, vzájomnej pomoci a solidarity, rodenia a výchovy detí. Keďže už nie je (agrárnym) výrobným spoločenstvom, členovia rodiny žijú aj v mimorodinných sociálnych väzbách, ako je škola, zamestnanie či spolok [12, s. 49].

Pre katolíkov je manželstvo okrem toho sviatosťou a jej puto (*vinculum*) je nerozlučné, „až kým ho nerozdelí smrť“. Status cirkevne zosobašených manželov je v dejinách výnimočný. Spojil koncept manželskej zmluvy v rímskom práve s myšlienkou biblicky zdôvodnenej ľudskej dôstojnosti a evanjeliového učenia: „A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.“ (Mt 19, 6) Z tejto syntézy vznikol dovtedy historicky neznámy princíp nerozlučnosti. Týmto spôsobom a pomocou obrazu sviatostného manželstva ako symbolu vzťahu Krista k Cirkvi (Ef 5, 25 – 32) sa stali láska a vernosť nábožensky záväznými a postavenie ženy sa sociálne a právne posilnilo [1, s. 30 – 31].

Na Druhom vatikánskom koncile načrtla Katolícka cirkev na tomto pozadí obnovený obraz manželstva. Nový obraz manželstva, ktorý načrtli konciloví otcovia v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, vychádza z toho, že manželstvo je nutné chápať ako osobný, dohodou potvrdený zväzok (*foedus*), a nie ako „zmluvu“ (*contractus*), v ktorom sa vyjadruje vzájomná láska manželov. Toto manželstvo je založené Stvoriteľom a vzniká na základe slobodného úkonu (*actus humanus*), v ktorom sa manželia navzájom darujú, prijímajú a spájajú v „posvätnom zväzku“, s ktorým už viac nemajú moc disponovať. Manželstvo je preto „vnútorným spoločenstvom života a lásky“ (GS 48).

Do definície sviatosti manželstva boli prijaté spoločenstvo života a láska. Manželská láska je prijatá do Božej lásky a vykupiteľskou silou Krista a sviatostným sprostredkovaním Cirkvi je formovaná a obohatená. Ako ciele manželstva sa uvádzajú manželská láska a plodnosť manželstva, teda plodenie a výchova detí. Popritom ostáva zrejším, že obojstranná odovzdanosť oboch partnerov, blaho detí a bezpodmienečná vernosť si vyžadujú nerozlučnú jednotu (porov. GS 48).

Zmeny kultúrnej mentality v postmodernej spoločnosti majú ambivalentný vplyv na chápanie manželstva a je zrejme, že táto inštitúcia je vystavená zvláštnym rizikám zlyhania. Dôvody pre odluku a rozvod sú mnohoraké a súvisia so situáciou postmodernity, ktorá sa týka procesov individualizácie a pluralizácie životných foriem.

- Prehnané očakávania od manželstva. Ak sa manželstvo stáva jediným miestom očakávania plnosti šťastia, možno ľahko dospieť k preceňovaniu partnerov. Aj strácajúca sa náboženská väzba oslabuje silu zvládnuť krízy (dozrievanie cez krízy).
- Príliš skoré alebo neskoré uzavretie manželstva. Môže sa stať problémom nedostatočná zrelosť partnerov a slabá príprava a tvorba vzťahu v páre v skorom uzavretí manželstva. Problémom sa môže stať relatívne neskoré uzatvorenie manželstva po dlhom vzdelávaní a pracovnej činnosti, keď sa splnenie priania po dieťati stáva ťažším.
- Strácajú sa tradičné opory manželstva, keď katolícke prostredie už viac neposkytuje dvojici oporu vo vlastných rodinách a priateľoch. Jednotlivec sa stáva čoraz viac sám zodpovedný za svoje šťastie či nešťastie. Strata príkladov dlhotrvajúcich a šťastných manželstiev má negatívny vplyv.
- Mobilita a funkcionalizácia vzťahov v diferencovanej spoločnosti vedú k pomalejšej strate schopnosti pre celoživotný a spoločný projekt a k nechote sa viazať (singles sú flexibilnejšie). Aj starosti o peniaze, o pracovné miesto, plánovanie kariéry, účasť žien v zamestnaní a narastajúci tlak výdavkov, či nedostatočná štátna podpora prispievajú k zneisteniu rodín.

Nech sú už v zásade jednotlivé dôvody akékoľvek, odluka a rozvod predstavujú enormnú záťaž pre všetkých zúčastnených. Sklamanie a rezignácia, oslabená sebadôvera („zlyhal/a som“) a strata dôvery („nikdy viac“) patria k dôsledkom, ktoré nemôže vyriešiť ani rozvodový sudca. Obeťou, ktorá v rozvodoch najviac trpí, sú najmä deti, ktoré sa stávajú sirotami žijúcich rodičov, ktoré musia často pendlovať medzi otcom a matkou a nezriedka sa stávajú „loptou“ v hre záujmov.

Slovom, v súčasnosti vzniká ambivalentný obraz, ktorý možno v jeho protirečeniach opísať takto:

- Rastúce hodnotenie stabilného manželstva, a zároveň rastúce zlyhanie manželstva.
- Výrazná orientácia pre manželstvo na rodinu, a zároveň obava pred putom a povinnosťami v manželstve.
- Všeobecne rozšírená predstava dieťaťa ako hodnoty, a klesajúci počet pôrodov.
- Túžba po liberalizácii sexuálnych noriem, a požiadavka jasných noriem a istoty.

- Túžba po rodine (ideál rodiny s dvoma deťmi), a zároveň práca oboch rodičov ako spoločenská hodnota.

Pozadie týchto ambivalencií treba zohľadniť pri hodnotení zlyhania a rozvodu, kohabitácie a opätovných sobášov. Tieto vplyvy majú dosah aj na katolíkov. Cirkev sa tak nenachádza len pred otázkou primeranej pastorácie manželstiev, ktorá sa deje mnohorakým spôsobom v príprave na manželstvo, rozhovormi a sobášom, duchovnou pastoráciou manželov a rodiny, pastorálnou účasťou a pomocou v krízach [12, s. 51]. Z pohľadu vytrvalosti vo sviatostnom manželstve máme do činenia s katolíckmi, čo žijú vo sviatostnom manželstve, s tými, ktorým sa nevydarilo sviatostné manželstvo a teraz žijú rozvedení, a napokon s tými, ktorí sa rozvedli a vstúpili do druhého, nesviatostného manželstva, alebo manželstvo neuzatvorili a žijú iba ako druh a družka 3, s. 8.

Významným spôsobom dokumentujú zmenu kultúrnej mentality v Európe a v Izraeli výsledky medzinárodného empirického výskumu o životných perspektívach adolescentov, ktorý viedla univerzita z Würzburgu a boli publikované v roku 2009 v štúdiu *Youth in Europe* [13]. Tento reprezentatívny výskum bol realizovaný v rokoch 2002 až 2004 v Nemecku, Veľkej Británii, Poľsku, Holandsku, Švédsku, Fínsku, Írsku, Chorvátsku a v Izraeli v školách s adolescentnou mládežou v priemernom veku 17 rokov.

Vo väčšine prípadov adolescenti viac oceňujú svoju profesiu ako budúcu rodinu, vysoko si cenia autonómnosť a humánnosť, čo ovplyvňuje aj ich očakávania od partnerského vzťahu a manželstva [13, s. 215 - 259]. Výskum ukázal, že hodnota rodiny je pre mladých pomerne nízka. To všetko sa musí konfrontovať s kresťanským pohľadom na človeka a osobitne manželstvo.

3. Sociologické výskumy

Demografický vývoj na Slovensku prechádza v súčasnosti druhou demografickou revolúciou. Údaje Štatistického úradu Slovenskej republiky, z ktorých v nasledujúcom čerpáme, tento vývoj jasne potvrdzujú. Za ostatných dvadsať rokov klesla pôrodnosť takmer o tretinu a sobášnosť o 25 %, pričom počet rozvodov vzrástol o 50 %, počet rozvodov na sto sobášov vzrástol takmer na dvojnásobok, presne o 97 %.

Po roku 2002, keď pôrodnosť dosiahla svoje minimum, sa stabilizuje a možno badať mierny rast. Varujúcim signálom je, že v roku 2008 sa narodilo mimo manželstva až 30,1 % detí, čo je za ostatných dvadsať rokov nárast viac ako na trojnásobok. Percentuálny podiel tehotenstiev ukončených potratom súčasne klesol na 24,3 %, čo je však skôr dôsledok masívneho používania antikoncepcie. Priemer-

ný vek vzájomne slobodných pri sobáši v roku 2008 bol u mužov 28,9 rokov a u žien 26,3 rokov. V roku 2012 vzrástol priemerný vek mužov pri sobáši na 32,6 a u žien na 29,6 rokov.

Európske trendy v starnutí obyvateľstva neobišli ani Slovenskú republiku. Ako sme už uviedli, počet detí do 14 rokov klesol o tretinu a počet obyvateľov 65-ročných a starších stúpol o 15 %. Tento ukazovateľ má dlhodobu rastúcu tendenciu, podobne ako priemerný vek a index starnutia obyvateľstva. V tomto období index starnutia obyvateľstva vzrástol o 33 percentuálnych bodov a ročne rastie asi o tri body. (Index starnutia je počet osôb vo veku 65 rokov a viac na 100 detí vo veku 0 - 14 rokov.) Podrobnejšie údaje možno nájsť na stránke Štatistického úradu SR a v jeho publikáciách.

Prvý reprezentatívny výskum religiozity katolíkov na Slovensku vykonaný na súbore 2 020 respondentov v máji 2007 ukázal, že viacero negatívnych faktorov pre budúcnosť rodiny na Slovensku silne ovplyvňuje aj katolíkov a ich chápanie rodiny. Na prvom mieste je to predovšetkým pokles hodnoty manželstva, vysoká tolerancia voči predmanželskému sexuálnemu životu neplnoletých a ku kohabitáciám nezobášaných dvojíc. Riešitelia projektu skonštruovali index hodnoty manželstva. Primárne dáta získali v odpovediach respondentov na súbor otázok, v ktorej vyjadrovali svoje názory na manželstvo pri šiestich položkách na štvorbodovej škále. Išlo o nasledujúci súbor otázok:

„Uvážte, prosím, či súhlasíte alebo nesúhlasíte s týmito tvrdeniami, ktoré sa týkajú manželstva:

1. Manželstvo je už zastarané.
2. Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život.
3. Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť.
4. Ak si manželia dobre nerozumejú a už majú deti, mali by určite nájsť k sebe cestu.
5. Ak si manželia dobre nerozumejú a ešte nemajú deti, mali by sa čím skôr rozviest.
6. Je jedno, či partneri žijú v manželstve, alebo nie, hlavne ak im to kľape.“

Respondenti označili pri každej položke jeden z variantov odpovedí na škále: úplne súhlasím, vcelku súhlasím, skôr nesúhlasím, vôbec nesúhlasím [9, s. 179].

Riešitelia v ďalšom kroku na tejto báze vypočítali špecifický index, ktorý nazvali index hodnoty manželstva. Index sa vypočítal tak, že sa bodovali odpovede respondentov pri jednotlivých položkách. Pri položkách č. 2 a č. 4 narastali rovnomerne body od variantu vôbec

nesúhlasím („0“ bodov) po variant úplne súhlasím (4 body) a pri ostatných položkách narastali hodnoty indexu v opačnom poradí variantov odpovedí. Súčet všetkých získaných bodov sa prepočítal na interval od 0 do 100. Tento index je osobitne vypočítaný pre jednotlivé podsúbory respondentov podľa ich stavu (ženatí/vydaté, slobodní atď.) a podľa ďalších znakov.

Na základe zistenej veľkosti indexu hodnoty manželstva rozdelili respondenty do troch skupín, pričom prvú skupinu tvorilo 25 % respondentov, ktorí mali najnižšiu hodnotu indexu, t. j. pod dolným kvartilom, druhú skupinu 50 % respondentov, ktorí mali vyššiu hodnotu indexu (skupina v strede) a tretiu skupinu tvorilo 25 % respondentov, ktorí mali najvyššiu hodnotu indexu, t. j. nad horným kvartilom.

Zisťovali postoje k mimomanželskému pohlavnému styku ženatých, resp. vydatých osôb, ku kohabitáciám a k sexuálnym stykom neplnoletých. Z týchto položiek autori výskumu skonštruovali špeciálny index, ktorý nazvali index hodnoty manželstva [9, s. 179 – 180].

Takýmto istým spôsobom zisťoval riešiteľský tím profesora Jozefa Matulníka hodnotu manželstva vo svojich predchádzajúcich výskumoch [7, s. 69 – 70]. Odpovede respondentov na tento súbor otázok preberáme z výskumu v roku 2007 v nasledujúcej tabuľke. Podobne ako v predchádzajúcich výskumoch, získané údaje naznačujú, že mnohí obyvatelia Slovenska majú k manželstvu pomerne zložitý a možno i rozporuplný vzťah. Na jednej strane je len málo takých, ktorí pokladajú manželstvo za zastarané, a malá časť respondentov nesúhlasí s názorom, že manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život. No na druhej strane sa väčšina prikláňa i k názoru, že „je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne ak im to kľape“, čím vlastne stavajú kohabitáciu na jednu úroveň s manželstvom. Respondenti sa tiež veľmi rôznia v názore na to, či by sa manželstvo malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť.

Tab. č. 1 Názory na manželstvo v %

Charakteristika	Úplne súhlasím	Vcelku súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Spolu
Manželstvo je už zastarané	4,0	12,1	34,6	49,4	100,0 (n = 1999)
Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život	52,5	34,9	8,6	3,9	100,0 (n = 2004)

Charakteristika	Úplne súhlasím	Vcelku súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Spolu
Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť	17,1	33,8	36,1	13,0	100,0 (n = 1994)
Ak si manželia dobre nerozumejú a už majú deti, mali by určite nájsť k sebe cestu	33,2	47,3	16,4	3,1	100,0 (n = 1992)
Ak si manželia dobre nerozumejú a ešte nemajú deti, mali by sa čím skôr rozvieť	23,7	35,6	30,6	10,0	100,0 (n = 1992)
Je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne, ak im to kľape	33,6	31,5	22,0	12,9	100,0 (n = 1994)

Na základe hodnôt indexu manželstva boli zistené štatisticky významné rozdiely medzi skupinami respondentov podľa príslušnosti k cirkvám. Výsledky výskumu sú uvedené v nasledujúcej tabuľke. Pre veľmi malé zastúpenie v súbore respondentov index hodnoty manželstva nepočítali za skupiny tých respondentov, ktorí sa prihlásili k iným cirkvám než k tým, ktoré sú uvedené v tabuľke. Z údajov v tabuľke je zrejmé, že nižšiu hodnotu manželstvu výrazne častejšie prisdudzujú respondenti, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, ako respondenti, ktorí sa prihlásili k niektorej z uvedených kresťanských cirkví. Z respondentov, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, až 2/5 (40,5 %) má hodnoty indexu v kategórii „nízky“, ale podľa údajov za celý súbor je to len 23,8 %, a naopak „vysoké“ hodnoty indexu má len 9,2 % z respondentov, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, ale za celý súbor je to až 27 %.

Otázky vzbudzuje aj skupina respondentov hlásiacich sa k Rímskokatolíckej cirkvi s nízkym indexom hodnoty manželstva, ktorá tvorí až 16,3 % [9, s. 180 - 181].

Výskumy poukazujú na skutočnosť, že faktory religiozity pozitívne ovplyvňujú vzťah k manželstvu. Možno konštatovať, že intenzívne

Tab. č. 2 **Index hodnoty manželstva podľa prihlásenia sa k cirkvám. n = 1933**

Index manželstva Odpoveď	Nízky	Stredný	Vysoký	Spolu
Rímskokatolícka cirkev	16,3 %	47,8 %	35,9 %	100,0 %
Evanjelická cirkev	23,5 %	60,0 %	16,5 %	100,0 %
Gréckokatolícka cirkev	11,6 %	50,7 %	37,7 %	100,0 %
Nehlási sa k nijakej	40,5 %	50,3 %	9,2 %	100,0 %
Spolu	23,8 %	49,2 %	27,0 %	100,0 %

Cramerovo V = 0,236, p < 0,001

nejšia religiozita prináša aj vyšší index hodnoty manželstva, čo možno dokladovať viacerými výsledkami uvedeného výskumu [9, s. 179]. Zrejme sú aj viaceré negatívne faktory, najmä nedostatok katechézy v rodinách a absencia otcov pri odovzdávaní viery. Dokumentujú to odpovede na otázku: *Učil vás niekto v detstve modliť sa? Ak, áno, kto?* Matku uviedlo 80,6 % respondentov a otca iba 28,6 %. Vo vekovej kategórii do 30 rokov je to 76,1 % matky, 28,1 % otcovia a 42,1 % katechéta, pričom vo vekovej kategórii nad 50 rokov je to katechéta iba 11,9 %. Deti nie sú v rodine evanjelizované a predpokladá sa, že školská katechéza nahradí tento nedostatok [9, s. 166 - 175].

Výskum však ukázal niekoľko pozitívnych faktorov, ktoré vplyvajú na výšku indexu hodnoty manželstva a naznačujú aj prioritné smery, ktorými by sa mala uberať pastorácia rodín. Zároveň naznačujú, že demografický vývoj na Slovensku by nemusel byť kritický, lebo je dosť silná skupina katolíkov v produktívnom veku, ktorých zamýšľaná plodnosť presahuje záchovnú hranicu vyjadrenú číslom 2,1. Slovenský demograf Karol Pastor zdôrazňuje, že kľúčovým problémom populačných prognóz je predpoveď plodnosti, ktorá závisí nielen od objektívnych daností, ale aj od subjektívneho správania jednotlivcov. Pastor vysvetľuje, že najlepším prediktorom budúcej konečnej fertility je zamýšľaná plodnosť ktorá sa v prieskumoch zisťuje otázkami typu „*Koľko detí by ste chceli mať?*“ [11].

Index hodnoty manželstva a zamýšľaná plodnosť podľa príslušnosti respondentov k cirkvám vzájomne korelujú, vyšší index hodnoty manželstva nesie so sebou aj vyššiu zamýšľanú plodnosť. „Dôležitým zistením je, že všetci, ktorí sa prihlásili k uvedeným kresťanským cirkvám, chcú mať viac detí, ako je potrebné na zachovanie jedno-

duchej reprodukcie (2,1). U rímskokatolíkov je to 2,18 a u gréckokatolíkov 2,30. Respondenti, ktorí sa neprihlásili k nijakej cirkvi, chcú mať naopak výrazne menej detí, ako je potrebné na zachovanie jednoduchej reprodukcie. Demografický problém je najmarkantnejší u tých ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi (iba 1,78)“ [9, s. 200 - 201].

Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje výšku indexu hodnoty manželstva, je pristupovanie k sviatosti zmierenia. „Z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď pravidelne každý mesiac, až viac ako 2/3 (68,7 %) má „vysokú“ hodnotu indexu manželstva, ale z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď jeden-dvakrát za rok alebo menej, je to často len 19,5 %.“ [9, s. 183].

Ďalšími faktormi, ktoré veľmi významne ovplyvňujú zamýšľanú plodnosť, je najmä príslušnosť k farskému spoločenstvu a stretnutia s kňazom mimo sviatostného fóra. U respondentov, ktorí sa stretávajú s kňazom približne raz za mesiac, bola zistená najvyššia zamýšľaná plodnosť, a to 2,60. Iba tí, ktorí sa s kňazom okrem sviatostného fóra vôbec nestretávajú, vykazujú zamýšľanú plodnosť nižšiu ako 2,1, no z celého súboru je ich viac ako polovica [9, s. 209].

Ak by sa teda podarilo zintenzívniť život farských spoločenstiev a kontakty veriacich s kňazom, malo by to vplyv nielen na rast zamýšľanej plodnosti, zaiste by to prinieslo aj zvýšenie prestíže sviatostného manželstva a katolíckej rodiny. Je zrejmé, že každá pomoc rodine je pomocou tomuto svetu.

V školskom roku 2012/2013 sa pod vedením profesora Jozefa Matulníka uskutočnil reprezentatívny výskum religiozity mladých katolíkov vo veku 17 rokov, ktorý priniesol viaceré zistenia. Výskum religiozity mládeže sa zameril na analýzu rodinného prostredia mládeže, kde sa zisťovala rodinná atmosféra dvojicou dotazníkov pre študenta a pre jeho matku. Zistilo sa, že v prevažnej miere (65,6 %) ju respondenti hodnotia pozitívne a len malá časť (7,1 %) negatívne. Pokiaľ ide o medzigeneračný dialóg s rodičmi, asi tretina respondentov sa vyjadrila, že ich rodičia ich nechápu, nechápu, ako rozmýšľajú, čo a prečo robia, ako sa správajú a čo cítia. Frekvencia zhovárania sa s rodičmi o citlivých témach, napr. o priateľoch, vzťahoch s ľuďmi opačného pohlavia, alkohole je nižšia. S rodičmi sa takmer pätina respondentov o týchto témach vôbec nerozpráva a len pätina veľmi často, čo dokazujú i odpovede na otázku, či je to pre nich ťažké, zhovárať sa s rodičmi na dané témy, kde asi polovica vyjadrila postoj, že je to pre nich ťažké [3, s. 120].

Z hľadiska budúceho manželstva a rodiny mládeže sa javia dôležité modlenie sa, či už jednotlivca osamote alebo spoločne ako rodiny, návšteva kostola a predpoklad, že respondenti budú chodiť do kostola, aj keď budú mať 25 rokov, pozitívne súvisí so spoločnými rodin-

nými aktivitami doma alebo mimo domova. Religiozita mladých ľudí pozitívne súvisí i s informovanosťou rodičov o ich aktivitách mimo domova, keď čím dôležitejšie je náboženstvo pre respondenta, tým viac jeho rodičia vedia o tom, čo robí mimo domova. Podobne s tým súvisí i modlenie sa, frekvencia spovedania sa a predpoklad, že budú chodiť do kostola i ako 25-roční. S prejavmi religiozity súvisí pozitívne aj fakt, či respondenti niekedy odišli z domova bez dovolenia rodiča a strávili noc mimo domu.

Dôležitosť náboženstva pre mladých ľudí pozitívne koreluje s rodinnou atmosférou, s ktorou pozitívne koreluje i modlenie sa ako rodina pred jedlom alebo rozhodnutie chodiť do kostola. Miera pochopenia medzi rodičmi a ich deťmi súvisí s dôležitosťou náboženstva pre študentov a taktiež s modlením sa. Celková situácia v rodine, atmosféra, vzťahy s deťmi, pozitívne koreluje so všetkými položkami religiozity, čo znamená, že čím dôležitejšie je náboženstvo pre mladého človeka, čím viac sa modlí, chodí do kostola, cíti sa spätý s farským spoločenstvom, chodí na spoveď, pokladá za dôležité kňazské povolanie pre spoločnosť a predpokladá, že bude chodiť do kostola i ako 25-ročný, tým pozitívnejšie sú vzťahy v rámci rodiny.

Rodinná klíma pozitívne súvisí aj s dôležitosťou známkov pre študenta a so študijnými výsledkami. Lepšia rodinná atmosféra súvisí i s návštevou športových a kultúrnych podujatí. A samozrejme, lepšie vzťahy v rodine negatívne súvisia s užívaním drog, fajčením a pitím alkoholu (porov. [3, s. 154]). To všetko sú faktory, ktoré vzbudzujú nádej a cez ktoré môže byť mladý človek ovplyvnený, aby mu záležalo na stabilnom manželstve a rodine.

Výskum priniesol aj viacero vážnych zistení, ktoré si vyžadujú osobitnú pozornosť. V odpovedi na otázku: *Súhlasíte s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“, alebo s týmto názorom nesúhlasíte?* (v %) si variant *určite s tým súhlasím* zvolilo 42,2 % katolíkov a *skôr súhlasím* 38,5 % katolíkov, *vôbec s tým nesúhlasím* iba 6,7 % (porov. [3, s. 161]). Na otázku: *Myslíte si, že budete v budúcnosti s niekým žiť bez toho, aby ste sa zosobášili?* (v %) si zvolilo variant *odpovede pravdepodobne áno* 12,5 % a *skôr áno* 14,7 %, variant *určite nie* iba 19,1 % mladých katolíkov.

Študenti, ktorí sa hlásia ku Katolíckej cirkvi, zaujali odmietavejšie stanovisko ku kohabitáciám ako študenti, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi (*pravdepodobne áno* 26,7 %, *skôr áno* 21,3 %, *určite nie* 4,0 %). Napriek tomu vidíme, že aj pomerne veľká časť študentov, ktorí sa hlásia ku Katolíckej cirkvi, prejavila benevolentné stanovisko ku kohabitáciám. Ďalšie rozdiely zisťujeme, ak porovnáme, ako

odpovedali na tieto otázky mladí katolíci, ktorí sa navzájom odlišujú podľa rozličných ukazovateľov religiozity (porov. [3, s. 162]).

Tu sa ukazujú faktory, ktoré pozitívne ovplyvňujú ortodoxný vzťah ku sviatostnému manželstvu a rodine. Nesúhlas so spolužitím pred manželstvom vyjadřila približne polovica (51,1 %) tých študentov, ktorí chodia do kostola viac ráz za týždeň (určili variant odpovede 3 alebo 4). Naopak študenti, ktorí chodia do kostola menej často ako raz za týždeň, takto odpovedali len vo veľmi malom počte. Podobne aj pri otázke týkajúcej sa sexuálneho života pred manželstvom a pri otázke vzťahujúcej sa na budúce spolužitie bez sobáša prejavili študenti, ktorí chodia častejšie do kostola, odmietavejší postoj ku kohabitáciám (porov. [3, s. 163]).

Autori výskumu uvádzajú nasledujúce zistenia:

„Podľa odpovedí na všetky tri otázky o kohabitáciách tieto vo väčšej miere odmietajú mladí katolíci, ktorí

- pokladajú povinnosť nedeľnej svätej omše za primeranú dnešnej dobe, ako tí, ktorí to nepovažujú za primerané,
- sa častejšie modlia aj osamote, ako tí, ktorí sa tak modlia menej často, alebo sa nemodlia,
- sú viac spätí so svojim farským spoločenstvom, ako tí, ktorí sú s ním menej spätí,
- častejšie pristupujú k svätej spovedi, ako tí, ktorí k nej pristupujú menej často alebo vôbec nie,
- častejšie pristupujú k svätému prijímaniu, ako tí, ktorí k nemu pristupujú menej často alebo vôbec nie,
- majú vyššie hodnoty indexu náboženskej ortodoxie, ako tí, ktorí ich majú nižšie,
- majú vyššie hodnoty indexu náboženskej skúsenosti, ako tí, ktorí ich majú nižšie [3, s. 165].

Ďalej porovnali odpovede troch súborov respondentov. Prvý tvorili mladí ľudia, ktorí žijú spolu s obidvoma svojimi vlastnými rodičmi, druhý tvorili mladí ľudia, ktorí žijú so svojou vlastnou matkou a nežijú s vlastným ani s nevlastným otcom, a tretí tvorili respondenti, ktorí žijú so svojou vlastnou matkou a s nevlastným otcom.

Výskum religiozity mládeže obsahoval dvojicu dotazníkov pre študenta a pre jeho matku. Z druhého je vážne zistenie o matkách, u ktorých sú rozdiely v odpovediach vydatých a rozvedených. Rozvedené matky zaujímali benevolentnejší postoj k predmanželským sexuálnym stykom i k spolužitiu pred manželstvom „na skúšku“. Prehľad o odpovediach na otázku vzťahujúcu sa na kohabitácie je uvedený v tabuľke 4 (porov. [3, s. 169]).

Tab. č. 3 Odpovede na otázku: *Myslíte si, že budete v budúcnosti s niekým žiť bez toho, aby ste sa zosobášili?* podľa štruktúry rodiny (v %) [3, s. 167]

Variant odpovede	Žije s obidvoma vlastnými rodičmi	Žije s vlastnou matkou	Žije s vlastnou matkou a s nevlastným otcom
Pravdepodobne áno	14,4	26,3	24,8
Skôr áno	16,0	16,8	22,1
Skôr nie	26,4	13,7	21,2
Určite nie	15,8	11,8	6,2
Neviem	27,5	31,3	25,7
Spolu	100,0	100,0	100,0

Tab. č. 4 Odpovede na otázku: *Súhlasíte s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“, alebo s týmto názorom nesúhlasíte?* (v %)

Variant odpovede	Vydaté n = 569	Rozvedené n = 99
Určite s tým súhlasím	19,5	41,4
Skôr súhlasím	34,3	43,4
Skôr nesúhlasím	28,3	14,1
Vôbec s tým nesúhlasím	17,9	1,0
Spolu	100,0	100,0

Výskum religiozity katolíkov na Slovensku z roku 2007, ako i Výskum religiozity mladých katolíkov jednoznačne ukázali pozitívny vplyv religiozity na stabilitu manželstva a rodiny. V časti venovanej odovzdávaniu viery deťom v rodine údaje potvrdzujú zistenia zahraničných výskumov, na ktoré poukázal i Piwowarski:

- pre religiozitu detí (i neskôr v ich dospelosti) je dôležitá religiozita rodičov,
- pre religiozitu je dôležitá podpora i mimorodinného spoločenského prostredia, najmä častý kontakt s kňazmi a ďalšími veriacimi.

Vo výskume sa zistilo, že respondenti, ktorí sa v detstve i v mladosti doma v rodine častejšie spolu modlievali, vo väčšej miere praktizujú svoju vieru i v dospelosti, ako tí, ktorí sa spolu modlievali menej alebo vôbec nie. Podobným spôsobom sa prejavil i vplyv účasti rodičov na svätej omši. Preukázalo sa tiež, že svoju vieru viac praktizujú veriaci, ktorí sa v detstve alebo v mladosti častejšie stretávali s duchovnými osobami aj mimo kostola, napr. doma a v malých spoločenstvách. Tieto faktory jednoznačne potvrdzujú potrebu vzdialenej prípravy na manželstvo a rodinný život, ktorá sa začína už od detstva v rodine. V oblasti rodinného života a reprodukčného správania sa vo všetkých sledovaných oblastiach prejavil veľmi pozitívny vplyv religiozity podľa všetkých sledovaných ukazovateľov. Religióznejší respondenti prisudzujú manželstvu vyššiu hodnotu, vo väčšej miere odmietajú mimomanželské sexuálne styky, majú vyššie hodnoty v ukazovateli zamýšľanej plodnosti, vo väčšej miere odmietajú potraty i hormonálnu antikoncepciu a vo väčšej miere prijímajú prirodzené metódy plánovania rodičovstva. Menej priaznivou je na druhej strane skutočnosť, že i v tomto výskume sa prejavila pomerne vysoká miera benevolencie obyvateľov Slovensku, i veriaciach, ku kohabitáciám, k sexuálnym stykom maloletých i k hormonálnej antikoncepcii (porov. [9, s. 222 - 223]).

Z výskumu jednoznačne vyplýva potreba pozitívne ovplyvňovať faktory religiozity, ktoré vplývajú na stabilitu manželstva a rodiny. Popri osobnom duchovnom živote, prijímaní sviatostí sa ukázalo ako dôležité odovzdávanie viery v rodine a intenzívna účasť na živote farskej komunity. Potvrdzuje to potrebu tvorby silnej farskej komunity, ako to zdôrazňuje Jozef Kyselica: „Farnosť je už zo svojej prirodzenosti spoločenstvom veriaciach, čiže živým organizmom, zloženým z mnohých buniek. Čím je ich viac, tým je dynamickejšia, tým viac prekypuje životom. Ako živý organizmus sa musí skladať z mnohých malých spoločenstiev, ktoré si hľadajú svoje miesto vo vnútri veľkého spoločenstva a usilujú sa vnímať úlohy, ktoré Duch Svätý predkladá pred jednotlivých členov na spoločné dobro všetkých. Život celého farského spoločenstva nemôže byť chaotický a neusporiadaný. Farnosť ako rodina a otvorené spoločenstvo pre všetkých musí byť harmonickým spoločenstvom.“ [6, s. 151].

Úloha kňaza sa stáva viac úlohou animátora všetkých spoločenstiev, akým je dirigent v orchestri [5, s. 7]. Jeho úlohou je spájať do harmónie a pastoračnej spoluzodpovednosti jednotlivé spoločenstvá. Nádej vzbudzuje aj zamýšľaná plodnosť tých, čo sa cítia byť silno spojení so svojim farským spoločenstvom, čo zodpovedá samotnej povahe Cirkvi, ktorá, ako píše Jozefa Kyselicu, „je materským lonom, v ktorom sa utvára nový človek živým a nepretržitým pôso-

bením Božieho slova (1 Pt 1, 23); je to rybník Siloe, v ktorom si slepý od narodenia lieči svoju slepotu (Jn 9, 7); je to nová rodina učeníkov, miesto, kde sa prijíma evanjeliová zvesť, je to zároveň optimálne centrum, z ktorého sa šíri prijaté evanjelium“ [4, s. 91].

4. Záver

Domnievame sa, že súčasná zložitá situácia v ponímaní a prežívaní katolíckeho manželstva na Slovensku má riešenie, ktoré má viaceré momenty, ktorým treba venovať pozornosť. Ak nie sú predpoklady pre výchovu dieťaťa vo viere, krst by sa nemal udeliť, podobne by to malo byť aj so sviatosťou manželstva. Prvý rozhovor by mal objasniť situáciu snúbencov, či boli vôbec evanjelizovaní, či veria, či chcú naozaj uzavrieť sviatosťné manželstvo, alebo im vyhovuje iba jeho vonkajšia forma. V dôsledku tohto rozlíšenia by mohli byť pripustení k prijatiu sviatosti, alebo prijatie by bolo podmienené vykonaním katechumenátu, prípadne odmietnutím. Druhý moment je sprevádzanie manželov po uzatvorení sviatosťného manželstva špecializovanou pastoraáciou vo farskom spoločenstve. Takáto mystagogická katechéza fakticky absentuje pri prijímaní sviatostí kresťanskej iniciácie. Tretí moment je pomoc v situáciách po stroskotaní sviatosťného manželstva. Tu by bolo potrebné vychádzať z princípu pomoci stroskotancom. Vyššie uvedený údaj o tom, že asi 20 % katolíkov má ortodoxné chápanie manželstva, by naznačovalo skúmanie tohto faktora pri uzatváraní zväzku u tých, ktorí žiadajú o preskúmanie jeho platnosti.

Azda mementom je obnova farnosti v duchu Druhého vatikánskeho koncilu. Farnosti by sa mali stať naozaj privilegovaným miestom, kde sa tvorí a žije v každodennom živote spoločenstvo Cirkvi, ktoré je založené na hustom tkanive ľudských vzťahov. Nateraz je farnosť chápaná predovšetkým ako právna štruktúra, v ktorej sa ohlasuje Božie slovo a vysluhujú a prijímajú sviatosti. Práve tretia dimenzia farnosti ako spoločenstva sa javí v súčasnosti ako mimoriadne dôležitá, keď sa život ľudí stáva čoraz viac individualistickým a desocializovaným. Rodina ako najzákladnejšia a kľúčová spoločenská štruktúra potrebuje podporu vyšších spoločenských štruktúr, počínajúc farnosťou a obcou, či mestom, cez národ, štát, až po medzinárodné inštitúcie. Ďalšou dôležitou potrebou je naplno uplatniť učenie Druhého vatikánskeho koncilu o laikoch, aby sa skutočne chápali ako plnohodnotní členovia Cirkvi. Nateraz u katolíckych laikov prevažuje prežívanie Cirkvi ako nejakej inštitúcie, ktorá je mimo nich, na rozdiel od učenia Koncilu o Božom ľude a jeho hierarchickom usporiadaní. Tu je potrebná obnova u všetkých, tak u laikov, ako i príslušníkov hierarchie.

Literatúra

1. BRAUNSTEINER, G.: Sviatosť manželstva z pohľadu systematickej teológie. In: *Teologický časopis*, roč. VIII, 2010, č. 1.
2. CSONTOS, L.: Manželstvo a rodina dnes. In: *Viera a život*, roč. 19, 2009, č. 3.
3. KRATOCHVÍLA, M.: *Rodinné prostredie*. In: [10].
4. KYSELICA, J.: *Odovzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava, Dobrá kniha 2006. ISBN 80-7141-525-1.
5. KYSELICA, J.: Farnosť v treťom tisícročí. In: *Viera a život*, roč. 17, 2007, č. 4.
6. KYSELICA, J.: Farnosť v treťom tisícročí. In: *Współczesna koncepcja parafii*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2011. ISBN 978-83-7072-697-3.
7. MATULNÍK, J., RITOMSKÝ, A., PASTOR, K.: *Analýza makrospoločenských faktorov súčasného vývoja pôrodnosti na Slovensku*. Trnava, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003. ISBN 80-89074-43-X.
8. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza sociálnych a zdravotných dôsledkov zmien demografického správania na Slovensku*. Trnava, TYPI Universitatis Tyrnaviensis, 2006. ISBN 80-8082-051-1.
9. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku: Poznatky zo sociologického výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-628-9.
10. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku: Poznatky zo sociologického výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2014. ISBN 978-80-7141-884-9.
11. PASTOR, K.: *Zamýšľaná plodnosť v SR ako predmet výskumov populačnej klímy*. In [8].
12. SIEVERNICH, M.: Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastoraľno-teologického hľadiska. In: *Teologický časopis*, roč. VIII, 2010, č. 1.
13. Youth in Europe I. : *An International Empirical Study about Life Perspective*. Ed. Hans-Georg Ziebertz, William K. Kay. Berlin : LIT Verlag, 2009. ISBN 978-3-8258-1579-0.

prof. ThDr. RNDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: ladislav.csontos@truni.sk

Prof. ThDr. RNDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., vyučuje na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity logiku, filozofickú antropológiu a filozofiu kultúry. V období komunizmu a po jeho páde sa venoval pastoračii akademickej mládeže. V ostatných desiatich rokoch sa venuje výskumu problematiky rozvedených katolíkov a ich pastoračii. Publikoval v tejto oblasti tri monografie a desiatky vedeckých a odborných článkov.

FIDES ET RATIO

Konferencia biskupov Slovenska priznala v r. 2015 na návrh Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru cenu *Fides et ratio* za zásluhy o dialóg medzi vedou a vierou prof. RNDr. ThDr. Ladislavovi Csontosovi SJ, PhD., prof. RNDr. Petrovi Holecovi, CSc. a RNDr. Igorovi Túnyimu, DrSc. *in memoriam*. Novým nositeľom tohto významného ocenenia úprimne blahoželáme. Prinášame laudáciu aj prejavy laureátov.

Laudácia na prof. RNDr. ThDr. Ladislava Csontososa SJ, PhD.

Excelencie páni biskupi, Magnificencia pán rektor, vážené dámy, vážení páni,

Žijeme v dobe, ktorú stále viac ľudí považuje v mnohých aspektoch za zvláštnu a snáď aj znepokojujúcu. Za ostatných niekoľko storočí prešla Európa osvietenským ošialom, mohutnými vojnovými konfliktmi, vládou brutálnych totalitných systémov a programovým procesom sekularizácie. Rečnicky sa pýtame: Kde je tá Európa, pri vzniku ktorej zohrala rozhodujúcu úlohu schopnosť cirkvi vytvoriť kultúru, ktorá zjednotila biblické poslanstvo, filozofickú múdrosť Grécka a právny systém starovekého Ríma? Kresťanstvo už nie je základnou spoločnou platformou Európy, stalo sa dnes jedným z mnohých hlasov. My máme navyše skúsenosť s režimom, ktorého štátnym náboženstvom bol tzv. vedecký ateizmus. V mene tejto ideológie boli desaťročia potláčané všetky aspekty slobody, teda nielen sloboda náboženstva, ale aj sloboda kultúry všeobecne vrátane slobody vedeckého bádania.

Výsledkom takéhoto vývoja je všeobecne rozšírený názor, že veda a náboženstvo istým spôsobom stoja proti sebe. Doterajší rozvoj vzájomného dialógu medzi vedou a náboženstvom však ukazuje, že práve táto sféra ukrýva netušený potenciál. O veľkom experimentálnom fyzikovi 19. storočia Michaelovi Faradayovi, zanietenom veriacom kresťanovi, sa zrejme neprávom hovorilo, že keď išiel do svojho laboratória, zabudol na svoje náboženstvo, a keď z neho odišiel, zabudol na svoju vedu. Dúfam, že to nie je pravda. Žijeme totiž v jednom svete a veda i teológia skúmajú rozličné aspekty tohto sveta. Ťažiskom nášho dnešného slávnostného zhromaždenia je presvedčenie, že tieto dve oblasti, aj keď sú predmety ich záujmu odlišné, spája fakt, že ani jedna z nich sa v úsilí pochopiť skúsenosť nevyhne korigovaniu svojich názorov. Obe sa venujú skúmaniu spôsobu existen-

cie sveta a zároveň sa tomuto spôsobu podriaďujú. To im slovami Johna Polkinghorna umožňuje ich vzájomnú súčinnosť (porov. Polkinghorne [2]). Teológia objasňuje zdroj racionálneho poriadku a racionálnej štruktúry, ktoré veda vo svojom skúmaní sveta predpokladá aj potvrdzuje. Veda skúma stvorenie a určuje podmienky súladu, ktoré musia byť splnené pri každom výklade vzťahu medzi Stvoriteľom a jeho pôsobením.

Preto som naozaj poctený, ale aj potešený, že môžem dnes predniesť toto laudatio. Týka sa totiž človeka, ktorý vo svojom živote prakticky spojil a stále spája vedeckú perspektívu s hlbokým duchovným životom. Prof. Ladislav Csontos sa narodil v roku 1952 v Piešťanoch. Jeho detstvo a mladosť sú úzko spojené s Novým Mestom nad Váhom, kde vyrastal a navštevoval základnú, ako aj strednú všeobecno-vzdelávaciu školu. Po maturite vyštudoval na Univerzite Komenského odbor matematika a deskriptívna geometria. V rokoch 1975 – 1990 pracoval ako vedecko-technický pracovník vo Výpočtovom laboratóriu Slovenskej plánovacej komisie. Popritom pokračoval v štúdiu a v roku 1982 získal na Matematicko-fyzikálnej fakulte Univerzity Komenského titul doktora prírodných vied. Už v tomto období však prof. Csontos takpovediac zápasil aj na druhom fronte. Hoci bol aktívnym vedcom, Pán si ho povolal do kňazskej a rehoľnej služby. V roku 1974 tajne vstúpil do noviciátu Spoločnosti Ježišovej, neskôr vo svojej formácii pokračoval štúdiom filozofie a teológie. Po vysviacke sa aktívne zapojil do tajnej pastorácie spoločenstiev mládeže, predovšetkým tej vysokoškolskej. Už v tomto období publikoval v samizdatovej literatúre, najmä v jezuitský teologických zborníkoch.

Po roku 1990 začal s omšami pre vysokoškolákov, ktoré postupne smerovali k vytvoreniu univerzitného pastoračného centra v Mlynskej doline. Veľkú časť svojho času a svojej energie venoval prof. Csontos obnove verejnej činnosti Teologického inštitútu sv. Alojza (založeného v roku 1941) a jeho postupnej transformácii na teologickú fakultu. Tento proces bol zavŕšený v roku 1997, keď sa inštitút transformoval na Teologickú fakultu Trnavskej univerzity. V októbri toho roku bol prof. Csontos vymenovaný za prvého dekana fakulty a v tejto funkcii zotrval až do roku 2003. Neskôr na fakulte pôsobil aj ako prodekan pre vedu, výskum a zahraničné vzťahy. V roku 1997 sa na Teologickej fakulte Univerzity Komenského habilitoval a v roku 2001 prebehlo na Teologickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci jeho inauguračné konanie. V súčasnosti pôsobí prof. Csontos ako prorektor Trnavskej univerzity. O jeho veľkej vedeckej aktivite svedčí aj päť publikovaných vedeckých monografií, rovnaký počet vysokoškolských učebníc, približne päťdesiat pub-

likovaných vedeckých štúdií, veľké množstvo populárno-vedeckých článkov a ohlasov na jeho práce, ako aj desiatky vyškolených diplomantov a doktorandov. Do vymenovávania množstva vedeckých rád, odborových komisií, redakčných rád a ďalších ctených kolégií na Slovensku, ale aj v zahraničí, ktorých je prof. Csontos predsedom alebo členom, sa z časových dôvodov ani nebudem púšťať.

Aj z pohľadu vzájomného dialógu medzi vedou a vierou boli a stále sú aktivity prof. Csontosova výrazné a hlboké. Z vlastnej skúsenosti môžem spomenúť našu mnohoročnú spoluprácu na projektoch podporovaných Templetonovou nadáciou a Metanexom. Prof. Csontosovi sa podarilo získať nemalé finančné prostriedky napr. od nemeckých jezuitov, ktoré boli určené práve na rozvoj dialógu medzi vedou a vierou, s pomocou ktorých sa podarilo zorganizovať množstvo prednášok, seminárov a konferencií tak pre odbornú, ako aj laickú verejnosť. Prof. Csontos spolupracuje aj s Radou pre vedu, vzdelanie a kultúru pri Konferencii biskupov Slovenska. Z pohľadu dnešnej slávnosti by som chcel vyzdvihnúť aj aktivity prof. Csontosova týkajúce sa návratu teológie do rodiny vied. Vedcov treba totiž niekedy presvedčať, že teológia je racionálna činnosť, že existujú javy, ktoré sú predmetom jej skúmania, a že má vlastné metódy a kritériá, ktorými sa pri tomto skúmaní riadi. Aj z tohto pohľadu je zrejmé, že cena Fides et ratio bude v správnych rukách. Patrí Ti vďaka, pán profesor, za všetku tvoju činnosť, ktorá prispela a dúfam, že ešte aj dlhé roky bude prispievať k rozvoju interdisciplinárneho dialógu. Som presvedčený, že toto je správna cesta. Všetci sa musíme veľa učiť tak, že budeme citlivo a vecne diskutovať. Niektoré argumenty môžu byť prekonané a zvetrané, ale diskusia a hľadanie dôkazov nesmú ustať. Vedci a teológovia sa musia učiť jedni od druhých.

Na záver mi dovoľte, možno prekvapujúco, parafrázovať výrok Richarda Dawkinsa, ktorý, eufemisticky povedané, nie je veľkým priaznivcom dialógu vedy a náboženstva: „Ak sa budeme navzájom počúvať, môžeme počuť spev galaxií.“ (porov. Dawkins [1]). A ja si dovoľím dodať, že snáď budeme počuť aj „nebesá rozprávajúce o sláve Boha.“ (Ž 19, 1)

Literatúra

1. [1] DAWKINS, R.: *Unweaving the Rainbow: Science, Delusion and the Appetite for Wonder*. Boston, New York, 1998.
2. [2] POLKINGHORNE, J.: *One World: The Interaction of Science and Theology*. London, 1986.

NOVÁ EVANJELIZÁCIA A PASTORAČNÉ PLÁNOVANIE¹

Ladislav Csontos

**Excelencie, magnificencie, spektaklarity, cives academici, váže-
ní páni a dámy,**

vedecká dráha sa zvyčajne začína doktorandským štúdiom, ktoré sa završuje obhajobou doktorskej dizertačnej práce. Nie každý, kto začne štúdium, ho aj úspešne ukončí. Stáva sa to z rozličných dôvodov, ale najvýznamnejšie sú podľa mňa dva, o ktorých sa zvykne písať v úvode dizertačnej práce. Doktorand predstavuje problém, hypotézu, či otázku, ktorú sa rozhodol preskúmať. To tvorí určitú objektívnu stránku jeho práce. Hneď po predstavení témy sa rozpisuje o svojej motivácii. Môže to byť záľuba v príslušnej vednej disciplíne, príklad školiteľa, verejná mienka, túžba po poznaní a podobne. V oboch aspektoch svojej práce môže naraziť na ťažkosti, zvolil si objektívne náročnú tému, ktorá možno presahuje vymedzený časový limit alebo jeho schopnosti. Môže sa zmeniť sila jeho motivácie, miesto toho, aby ho problémy viedli k zvýšeniu úsilia, vzdáva sa. V tomto momente jeho subjektívna motivácia sa stáva rozhodujúcou. Podobne sa mi to vidí aj v úsilí spolupráce vedy a viery, ktorá je podľa môjho názoru nielen možná, ale aj obojstranne potrebná.

Napríklad od roku 1992 sme ako jezuiti usporiadali desať interdisciplinárnych sympózií na rozličné témy so spoločným titulom Nová evanjelizácia. Nik z účastníkov nepochyboval o správnosti témy, respektíve výzvy sv. pápeža Jána Pavla II. o potrebe novej evanjelizácie či reevanjelizácie Európy, nášho starého kontinentu. Na druhom ročníku otec biskup František Rábek vyzdvihol potrebu evanjelizovať farnosť, pričom ako kľúč označil potrebu evanjelizovať kňazov a aktívnych laikov (porov. [5], s. 138). Vo svojom príspevku podal aj popis východiskového stavu a cieľ, potrebu zlepšenia, ktorú charakterizoval ako výzvu, aby sa farnosť stala spoločenstvom spoločenstiev (porov. [5], s. 139). V neskorších rokoch sme mali kvalitne vypracované dva Evanjelizačné a pastoračné plány Katolíckej cirkvi na Slovensku. Po dvadsiatich rokoch dvojica pastorálnych teológov Jozef Žuffa a Zdenko Pupík realizovala medzi kňazmi anketu o potrebe pastoračného plánovania. Jeden respondent zhodnotil spoluprácu diecézy s farnosťami slovami: „Nepamätám si v ostatnom čase, že by z úst niektorého cirkevného predstaveného zaznel vôbec pojem Pastoračný plán, že by v našich katolíckych masmédiách sa vysielala

¹ Prednáška laureáta pri udelení ceny FIDES ET RATIO 22. 9. 2015.

relácia, diskusia na túto tému. Ak v roku 2013 skončilo obdobie Pastoračného plánu, nikde sme nepočuli nič o zhodnotení daného plánu a evaluácia je veľmi potrebná.“ [4]. To nás vedie k otázke, či je potrebné a možné pastoračné plánovanie. Objektívne i subjektívne.

1. Plánovanie je objektívne potrebné

Z objektívneho hľadiska je plánovanie potrebné. Stačí si prečítať Kódex kánonického práva, ktorý farárovi alebo správcovi farnosti v kánone 528 § 1 ukladá: „Farár je povinný starať sa, aby sa Božie slovo celostne hlásalo tým, ktorí sa nachádzajú vo farnosti; preto má dbať o to, aby laickí veriaci boli poučovaní o pravdách viery najmä homíliou, ktorú treba konať v nedele a prikázané sviatky, ako aj katechetickou výučbou, a má rozvíjať diela, ktorými sa napomáha evanjeliový duch aj vo vzťahu k sociálnej spravodlivosti; osobitnú starostlivosť má venovať katolíckej výchove detí a mládeže; má sa aj za spolupráce veriacich všemožne usilovať, aby sa evanjeliové poslanstvo dostalo aj k tým, ktorí zanechali uplatňovanie náboženstva alebo nevyznávajú pravú vieru.“ Kódex celkom jasne hovorí o tom, že farár často nemôže osobne zvládnuť v plnej miere všetky spomenuté povinnosti, preto ho nasledujúci kánon zaväzuje: „Farár má uznávať a napomáhať vlastný diel, ktorý majú v poslaní Cirkvi laickí veriaci, podporujúc ich združenia s náboženskými cieľmi. Má spolupracovať so svojím biskupom a s presbytériom diecézy a snažiť sa, aby sa veriaci starali o farské spoločenstvo, aby sa cítili členmi tak diecézy, ako aj celej Cirkvi a aby sa na dielach, ktoré toto spoločenstvo majú napomáhať, zúčastňovali alebo ich podporovali. (Kán. 529 § 2)

Dôležité je však aj subjektívne hľadisko osoby, v tomto prípade správcu farnosti, či vníma potrebu zmeny vo svojej pastoračnej práci. Motivácia k zmene je ako to vo všeobecnosti upozorňuje teória manažmentu, rozhodujúca pre plánovanie a rast v organizácii. Platí to aj vo farnosti, ako to výstižne charakterizoval biskup Rábek, ide o evanjelizáciu kňazov. Motivovaný správca farnosti si uvedomuje potrebu zmeny a hľadania prostriedkov na jej uskutočnenie. Tu už môžu nastúpiť základné funkcie manažmentu, ktorými sú: plánovanie; organizovanie; vedenie ľudí; kontrola (porov. [3]). Ako východisko možno použiť poznanie súčasného stavu, ktoré vo všeobecnosti poskytujú empirické vedy, najmä psychológia náboženstva, sociológia a politológia. Veriaci nežijú v izolovanom svete, ale uprostred sveta, a tak ako musí byť viera inkulturovaná, tak potrebuje pastoraľna teológia kulturológiu a tiež spomenuté empirické vedy. Tieto vedy môžu čerpať z teologických disciplín, napríklad z cirkevných dejín, bez ktorých všeobecné dejiny sú neúplné, či všeobecné právo potrebuje kánonické právo atď.

2. Plánovanie je možné

Nemožno povedať, že by nejaká farnosť nefungovala, no vždy je možné, aby fungovala lepšie. V osobnom duchovnom živote je vždy možný rast, tak isto je to možné aj v živote spoločenstva, ktorým farnosť je. Preto sa nám javí, že aj rozvoj života farského spoločenstva je určitý cyklický proces, v ktorom sa popri duchovných prostriedkoch možno inšpirovať aj zásadami manažmentu kvality. Manažerstvo kvality sa zakladá na uplatňovaní praxou overených teoretických konceptov. Univerzálny model pre zlepšovanie kvality ponúkol W. E. Deming v podobe tzv. PDCA – cyklu ako cyklický nepretržitý proces, pozostávajúci z týchto krokov:

- P (plan) – plánovanie (analýza situácie, vypracovanie plánu, stanovenie kontrolných bodov),
- D (do) – vykonanie (oboznámenie a tréning pracovníkov, realizácia plánu),
- C (check) – preskúšanie (monitorovanie situácie, zistenie splnenia plánovaných cieľov),
- A (act) – zlepšenie a následná štandardizácia pri súlade skutočnosti s plánom, resp. návrat k „P“ a „D“ pri nesúlade skutočnosti s plánom (porov. [1]).

Plánovanie je teda „osou“ riadenia. Je to proces, ktorého výsledkom má byť plán s tromi základnými zložkami: ciele, ktoré sa majú dosiahnuť; špecifikácia činností potrebných na dosiahnutie cieľov; prepočet (odhad) zdrojov potrebných na uskutočnenie činností. Všeobecné ciele, činnosti a prostriedky, ako sme uviedli, sú pomerne jasne stanovené v cirkevných dokumentoch, z ktorých sme uviedli výzvy Svätého Otca a Kódex kánonického práva, no je potrebné rozmeniť ich na drobné konkrétne aktivity vo farnosti.

Tu je dôležitá spolupráca správcu farnosti s laikmi, čo je upravené formou farskej pastoračnej rady. Kódex ukladá farárovi alebo správcovi farnosti povinnosti, ktoré nemôže sám uskutočniť, no zároveň mu predkladá aj vnútorné, najmä ľudské zdroje farnosti, ktoré mu môžu a majú v tom pomáhať, sú to veriaci laici, ktorí majú byť členmi farskej pastoračnej rady a tiež majú nezastupiteľné miesto v tom, aby sa ohlasovanie Božieho slova dostalo k tým, ktorí zanechali uplatňovanie náboženstva alebo nevyznávajú pravú vieru, ktorí sú v ťažkých životných situáciách ako chudobní, utrápení, osamelí, vyhnaní z vlasti a takí, na ktorých doliehajú osobitné trápenia. Sú to tiež manželia a rodičia, ktorí by mali mať podporu pri plnení svojich povinností, a v rodine má podporovať vzrast kresťanského života, ako aj tí, ktorých katolícke manželstvo stroskotalo. Napokon, aby sa nik z členov farnosti necítil opustený, ale zahrnutý láskou veriaceho spoločenstva. (porov. KKP kán. 526 až 537)

3. Plánovanie môže byť efektívne

Spomenuli sme na začiatku vyjadrenie respondenta, správcu farnosti, pastoračnému plánovaniu chýba kontrola. Manažment považuje kontrolu za dôležitý prostriedok dosahovania stanovených cieľov. Aj v tejto oblasti Kódex kanonického práva predkladá veľmi účinný systém kontroly. Podľa neho je povinnosťou biskupov každých päť rokov vykonať návštevu *Ad Limina Apostolorum*, pri ktorej navštívia jednotlivé kongregácie a napokon sú prijatí na súkromných a spoločnej audiencii u Svätého Otca. „Diecézny biskup v tom roku, v ktorom je viazaný podať Najvyššiemu veľkňazovi správu, má prísť do mesta Ríma uctiť si hroby svätých apoštolov Petra a Pavla a vykonať návštevu u Rímskeho veľkňaza, ak Apoštolská stolica nestanovila ináč“ (KKP Kán 400 § 1). „Biskup je viazaný každoročne vizitovať diecézu, buď celú, alebo jej časť tak, aby aspoň každých päť rokov vykonal vizitáciu celej diecézy sám, alebo ak by bol zákonne hatebný, cez biskupa koadjútora alebo pomocného biskupa, alebo generálneho či biskupského vikára, alebo cez iného presbytera. Biskup si smie pri vizitácii vyvoliť za sprievodcov a pomocníkov klerikov, akých chce“ (KKP Kán. 396). Pre tieto vizitácie majú biskupi vypracované dotazníky, ktoré však nie sú celkom dôsledné v kontrole všetkých povinností správcov farností. Tu vidíme priestor na zlepšenie, ako príklad by sme mohli uviesť Žilinskú diecézu. Nič však nebráni v tom, aby bola kontrola častejšia.

Diecézny biskup môže v zmysle kánona 555 poveriť vizitáciou farností dekana. „Dekan je podľa určenia diecézneho biskupa povinný vizitovať farnosti svojho obvodu“ (KKP Kán. 555 § 4). Vyplýva to z povinnosti, ktorú mu určuje ten istý kánon „napomáhať a koordinovať spoločnú pastoračnú činnosť v dekanáte; dozeráť, aby klerici jeho obvodu viedli život primeraný ich stavu a aby si svedomite plnili svoje povinnosti...“ (KKP Kán. 555 § 1). Teda pastoračné plánovanie by mohlo byť nielen možné, ale aj efektívne. Zdá sa, že na tomto stupni pastorácie chýba väčšia motivácia.

Záver

Známy americký vrcholový manažér Chris Lowney vo svojej knihe *Heroic Leadership* (porov. [2]) ako veriaci katolík priznáva dôležitosť prepojenia medzi osobným duchovným životom a vrcholovým manažmentom. On sám má skúsenosť ignaciánskych duchovných cvičení, ktoré priniesli do jeho života základnú vášnivú motiváciu slúžiť a milovať Ježiša Krista, uskutočňujúc lásku k Bohu a k blížnemu prostredníctvom svojej práce. Priniesli mu meditáciu o vízií či cieľi, ktoré treba dosiahnuť, a napokon kontrolný mechanizmus

v každodennom spytovaní svedomia a ročných duchovných cvičeniach. Podľa neho motivovaný manažér dokáže motivovať, a takým bol sv. Ignác z Loyly. Silnú motiváciu dnes potrebuje každý veriaci človek, aby ním bol skutočne naplno. Vedec ju potrebuje navyše vo svojej vedeckej práci.

Ďakujem Vám za pozornosť.

Literatúra

1. DUDINSKÁ, E., BUDAJ, P., VITKO, Š.: *Manažment v sociálnych službách*. Prešov, Vydavateľstvo Michal Vaško 2009, s. 225.
2. LOWNEY, C.: *Heroic Leadership : Best Practices from a 450-Year-Old Company that Changed the World*. Loyla Press 2003.
3. MIHOK, J., TREBUŇA, P.: *Základy manažmentu*. Košice, SJF TU 2009, s. 20.
4. PUPÍK, Z., ŽUFFA, J.: *Vidieť, hodnotiť konať. Pastoračné plánovanie vo farnostiach*. Trnava, Dobrá kniha 2015, s. 58.
5. RÁBEK, F.: Farnosť – miesto a východisko evanjelizácie. In: *Nová evanjelizácia. Zborník sympózia s medzinárodnou účasťou II: ročník*. Trnava, Dobrá kniha 1993.

Laudácia na prof. RNDr. Petra Holeca, CSc.

Po štyridsiatich rokoch ideologického boja proti viere v našej krajine vznikla v deväťdesiatych rokoch minulého storočia možnosť a súčasne naliehavá potreba venovať sa otázkam vedy a viery, ich zameraniu a poslaniu, ako aj vzájomným súvislostiam. Šlo najmä o hľadanie pravdy o Bohu, o svete a o človeku v otvorenom dialógu odborníkov. Súčasne bolo potrebné sprístupňovať východiská takéhoto dialógu najmä mladej generácii, ktorá sa už neuspokojovala s marxistickými vysvetleniami hlásanými v období ideologickej totality. a chýbala aj náboženská literatúra, týkajúca sa otázok vzniku a vývoja vesmíru, života a človeka.

V tomto čase sa sformovala diskusná a študijná skupina z veriacich vedeckých pracovníkov viacerých vedeckých odborov, schopná sprístupňovať nielen najnovšie poznatky vedy, ale aj osobnú skúsenosť viery. Jedným zo zakladajúcich členov tejto skupiny bol paleontológ prof. RNDr. Peter Holec, Csc.

Narodil sa 18. 2. 1944 v Handlovej, má dvoch starších súrodencov. Je ženatý a má dve deti, ktoré študujú na vysokých školách. Jeho manželka je profesorkou na Katedre zoológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského.

Po absolvovaní gymnázia v Prievidzi študoval na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského kombináciu predmetov biológia – chémia. Po prijatí do zamestnania na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave sa venoval hlavne paleontológii. Z tohto odboru získal v roku 1981 titul CSc., v roku 1989 mu bol udelený titul docenta pre odbor paleontológia a v roku 2006 titul profesora geológie. Na Prírodovedeckej fakulte pracoval bez prerušenia v rokoch 1969 – 2010. Od roku 2011 až doteraz prednáša na Katedre biológie a ekológie Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Počas svojho vedeckého a pedagogického pôsobenia na PFUK spracoval zväčša unikátne nálezy mnohých fosílnych zvyškov drsnokožcov, fosílnych rýb, sladkovodných korytnáčiek, cicavcov a mamutov z územia Slovenska. Väčšina jeho nálezov je unikátna a viaceré z jeho nálezov majú európsky význam. Prof. Holec riešil viaceré projekty a spolupracoval so zahraničnými inštitúciami, napr. so Smithsonian Institution vo Washingtone. Udržoval a stále udržiava písomný styk s poprednými paleontológmi v Európe a USA.

Zo skupiny vedcov začínajúcej svoju činnosť v roku 1991 sa na prelome storočí vyvinula súčasná Sekcia pre vedu a vieru Ústredia slovenskej kresťanskej inteligencie (ÚSKI). Treba si uvedomiť, že paleontológia patrí medzi vedecké disciplíny, ktoré priam rukolapne

charakterizujú evolúciu života na našej Zemi. Takže jeho názory a dôkazy boli a sú pre členov sekcie dôležité a inšpirujúce.

Pripravoval prednášky nielen pre prácu Sekcie pre vedu a vieru ÚSKI, ale zúčastnil sa prednáškami na viacročnom Projekte ďalšieho vzdelávania učiteľov a katechétov organizovanom Ústredím slovenskej kresťanskej inteligencie na viacerých miestach na Slovensku, okrem Bratislavy aj v Nitre, Žiline a v Košiciach. Zameriaval sa najmä na geologické aspekty vzniku života a vývoja organizmov.

Zúčastňoval sa aj na publikáciách pripravovaných v rámci ÚSKI. Z nich si zaslúži pozornosť najmä publikácia **Kresťanstvo a biológia**, ktorú vydal Spolok sv. Vojtecha, Trnava v r. 2001, kde sa v dvoch statiach veľmi konkrétne vyjadruje k otázkam evolúcie a viery, a podrobne kriticky k názorom tzv. vedeckých kreacionistov. Významný je aj jeho podiel na napísaní kapitoly „Vznik života na Zemi“ v knihe **GENEZIS I, Komentáre k Starému zákonu 1**, (Teologická fakulta TU, Dubovský Peter (ed.) a kol. autorov.), ktorý vydala Dobrá kniha, Trnava v roku 2008). V roku 2004 vydala PFUK aj jeho učebný text **Vývoj prírody**.

Prof. Holec je vynikajúcim prednášateľom s hlbokou znalosťou problematiky, priam fenomenálnou pamäťou a obdivuhodnou schopnosťou zaujať poslucháčov. K tomu prispieva aj priamočiarosť a otvorenosť jeho osobnej viery, ktorou sa vyznačuje v diskusiách na všetkých fórach.

Vzhľadom na bohatú prednáškovú a publikačnú činnosť prof. Holecu z oblasti vzťahu medzi vedou a vierou som presvedčená, že cena FIDES ET RATIO je aj tento rok v správnych rukách a dovoľujem si prof. RNDr. Petrovi Holecovi, CSc., k nej zo srdca pogratulovať.

RNDr. Oľga Erdelská, DrSc.

EVOLÚCIA A KREŠŤANSKÁ VIERA¹

Peter Holec

Definícia evolúcie

Evolúcia je zmena vlastností populácií v priebehu času. Teda jednotkou evolúcie je populácia, určitú úlohu tu hrajú aj gény, jedince a druhy. Organickú evolúciu však zosobňuje zmena populácií. Naša každodenná skúsenosť nám hovorí predovšetkým o stálosti druhov, pretože rastliny a živočíchy plodia výhradne potomkov svojho druhu. Život človeka je však príliš krátky na to, aby pozoroval nejakú zmenu druhov. V každom prípade však majú všetky organizmy vzájomne reálne historický príbuzenský vzťah. Dejinnosť, čiže historicita je podstatnou vlastnosťou života. Evolúcia organického sveta je pritom sama súčasťou omnoho rozsiahlejšej kozmickej evolúcie, ktorú objavili astrofyzici 90 rokov po vydaní Darwinovho diela o pôvode druhov (1859) v rokoch 1948-49. Po nej nasledovala chemická evolúcia - vznik prvých atómov, najmä vodíka a hélia, neskôr aj iných prvkov, zlúčenín a makromolekúl. Od vzniku prvých praoceánov môžeme hovoriť aj o geologickej evolúcii, keď začali vznikať prvé sedimentárne horniny.

Význam teórie evolúcie ako integračný koncept. Evolúciou sa dajú vysvetliť nielen jednotlivé biologické fakty, ale ňou sa vytvára vzťah medzi rôznymi formami života. Predtým sa biológia zaoberala len dlhými opismi organizmov, izolovane botanika od zoológie. Dnes môžeme chápať dobre fundovanú evolučnú teóriu ako ústrednú biologickú teóriu, a to ako v historickom, tak aj vo vedeckom ohľade. Ak chceme pochopiť dôležitosť evolučnej koncepcie v jej celej šírke, musíme si živo predstaviť, že nám tento koncept dovoľuje pochopiť usporiadanú pestrosť živých systémov na našej planéte a porozumieť nám samotným, začleneným do organizácie biosféry.

Základné otázky a úlohy evolučného učenia. 1. Premenili sa organizmy od vzniku života na Zemi? 2. Ako prebiehala táto transformácia všeobecne a sú poznateľné princípy evolúcie? 3. Aké mechanizmy sú základom evolučného diania, poprípade ktoré faktory spôsobujú rodové historické premeny organizmov?

Dejiny evolučného myslenia

Darwin nebol prvý, kto sa zaoberal myšlienkou evolúcie. Okrem neho to bol aj jeho krajan Wallace (1823 - 1913). No myšlienky evo-

¹ Prednáška laureáta pri udelení ceny FIDES ET RATIO 22. 9. 2015.

lúcie siahajú ešte ďalej. Už v antike boli rôzne „prírodné veci“ nejako hierarchicky usporadúvané. Špecifická pre túto ideu štruktúry v tvare škály, „Scala naturae“, bola predstava o trojici prírodných ríš, ktorá sa vyskytovala už u Aristotela (384 – 322 pred Kristom). V rozlišovaní anorganických, rastlinných a zvieracích výtvorov prejavuje sa zvlášť v 18. storočí v rámci nemeckej „naturfilozofie“. Novodobé prírodné dejiny, dedičstvo antickej „Historia naturalis“, ovládla rozhodujúcim spôsobom idea stupňovitého rádu prírody. Buffon, vydavateľ Všeobecných a špeciálnych dejín prírody vylúčil zo stupňovitého usporiadania prírody človeka, ale švajčiarsky zoológ Bonnet (1720 – 1795) dal človeka ako najvyššieho člena vo svojej stupnici a za ním začleňuje orangutana, potom štvornožce, vtáky, ryby, až k prvkom voda, oheň a jemnejšia hmota. Leibnitz (1646 – 1716) zastával princíp kontinuity, „retaz univerza spája všetky bytosti, všetky svety, obsahuje všetky sféry“.

Celkove boli škály v 18. storočí v podstate statickými systémami či modelmi, v ktorých sa stupňovite striedajú rôzne prírodné útvary bez reflektovania ich dynamických väzieb. Obsahovali však určité premisy pre neskôr rozvíjané evolučné myšlienky

Predchodcovia Darwina. Lamarck spojil myšlienku evolúcie, ktorú zastával jeho priateľ Buffon, a Bonnetovu myšlienku škály so špecifickou teóriou mechanizmu evolučného diania, ktoré poznáme ako lamarkizmus. Je to vyjadrené v jeho diele Philosophie zoologique, ktorá vyšla v roku 1809. Tam doslova píše: „Zvyky, životný spôsob a všetky ostatné pôsobiace pomery utvorili časom podobu tela a časti zvierat. Zároveň s novou podobou boli získané nové schopnosti a postupne dospela príroda k takej podobe zvierat, ako ju vidíme teraz pred sebou.“ Pritom za základ vzal dva momenty 1 – prispôbenie organizmu okolitému svetu a 2 – nemenej významné individuálne prispôbenie. Bola tu i myšlienka, že u zvierat možno predpokladať vnútornú tendenciu k vyššiemu vývoju.

Okrem Lamarcka to boli ďalší predchodcovia Darwina, napr. Buffon, Darwinov dedo Erasmus Darwin (1731 – 1802), Cuvier zastával tzv. katastrofizmus, Herbert Spencer a Charles Lyell – od nich pochádza termín prežitie najzdatnejších, dnes ho nahradzujeme pojmom prežitie najprispôsobenejších, a ďalší (in Wuketits, 1997).

Darwinova evolučná teória

Darwin a teória prírodného výberu. Darwin píše: Pretože jednotlivých bytostí každého druhu sa rodí viac, než ich môže žiť, a pretože v dôsledku toho stále existuje **úsilie o prežitie**, musí mať každá bytosť, ktorá sa nejako výhodne odlišuje od iných za rovnako komplikovaných a veľmi často sa meniacich životných podmienok, lep-

šie vyhliadky na ďalšie trvanie, a teda byť prírodou vybraný k chovu. Podľa princípu dedičnosti potom každá rôznosť vzniknutá **prírodným výberom** má tendenciu prenášať sa z pokolenia na pokolenie svojou novou zmenenou formou. Najväčšiu polemiku vyvolal ním použitý pojem *struggle for live*, v angličtine to znamená nielen boj, ale i úsilie o prežitie, húževnaté úsilie o život, mocná snaha [9]. Nemci tento výraz preložili ako *boj o život*. Do slovenčiny a predtým do češtiny bola Darwinova kniha preložená z nemeckého prekladu. Ja sa prikláňam k výrazu *úsilie o prežitie*. Boj o život vyvoláva skôr predstavu krutého boja silnejšieho so slabším, ale úsilie o prežitie lepšie vystihuje to, čo pozorujeme v prírode. Napríklad kamzík vo Vysokých Tatrách s nikým nebojuje, ale usiluje sa prežiť vo veľmi tvrdých životných podmienkach vysokých hôr.

Koncepciu prírodného výberu Darwin neskôr doplnil o koncepciu pohlavného výberu. Tento nezávisí na existenčnom zápase vo vzťahu k iným organizmom alebo abiotickým faktorom, ale na súperení medzi jedincami toho istého pohlavia u toho istého druhu. Výsledok nie je smrť neúspešného konkurenta, ale jeho málo, alebo žiadne potomstvo. Nejde len o boj medzi samčkami, ale aj o výber samčekom samičkami, ktorý majú výraznejšie druhotné pohlavné znaky. Dlhšie perie, živšie sfarbenie a pod. Druhotné pohlavné znaky, ktoré pôsobia na druhé pohlavie na diaľku prostredníctvom zmyslových orgánov (zrak, čuch, sluch), sú označované ako alestetické znaky.

Ak uvážime, že Darwin nevedel nič o podstate dedičnosti (Mendlove práce nepoznal), je udivujúce, aké správne boli v mnohých smeroch závery jeho evolučnej teórie. Nevedomosť zákonov genetiky zapríčinila, že pre vysvetlenie niektorých evolučných zmien preberal Lamarckove názory na dedičnosť získaných vlastností – napr. o účinku užívania či neužívania telových orgánov u domácich zvierat. Podľa neho veľké vemeno kráv alebo kôz v krajoch, kde sú pravidelne dojené, sa vyvinulo pravdepodobne následkom tohto dojenia. Neschopnosť letu veľkej časti chrobákov z ostrova Madeira pripisoval prírodnému výberu v kombinácii s nepoužívaním krídel a pod.

Prírodný výber má smer a intenzitu. Smer prírodného výberu (selekcie) môže mať štyri modelové prípady. **1. Centripetálny (do-stredivý)** prírodný výber sa vyskytuje vtedy, ak vlastnosti modálnej triedy (t. j. najpočetnejšej triedy variant určitého znaku v populácii) sú také, že sú prispôsobené podmienkam prostredia lepšie než ktorékoľvek iné. V tomto prípade prírodný výber smeruje k zachovaniu modálnej triedy a k eliminácii všetkých okrajových odchýlok. Dochádza k zväčšeniu populácie ako celku. **2. Centrifugálny (od-stredivý)** prírodný výber nastáva vtedy, keď modálna trieda určité-

ho znaku vplyvom zmenených vonkajších podmienok už nevyhovuje, dochádza k zväčšeniu variácie znaku či znakov všetkými smermi, pričom selekcia eliminuje jedincov, ktorí v tomto znaku či znakoch patria k modálnej triede. V ideálnej podobe sa tento typ selekcie v prírode takmer nevyskytuje. Jeho prvky sú však obsiahnuté v takom prípade, keď zmena okolitých podmienok vedie k postupnému rozdeleniu populácie na niekoľko odlišných populácií, pričom v každej z nich dochádza k inej adaptácii modálneho znaku. **3. Lineárna (priamočiara)** selekcia, všeobecne k nej dochádza, ak sa mení prostredie plynule jedným smerom a s ním paralelne aj selekcia znaku tak, že jeho adaptácia zostáva zachovaná. **4. Disruptívna** selekcia nastáva vtedy, keď sa jednotlivé izolované populácie adaptujú na odlišné podmienky. Pri tejto selekcii sa uplatňujú zložky centripetálnej, centrifugálnej aj lineárnej selekcie.

Intenzita selekcie môže kolísať v širokých hraniciach. Môžeme ju vyjadriť ako percentuálnu zmenu, ku ktorej dochádza vplyvom prírodného výberu v zastúpení určitého génu, génovej kombinácie alebo znaku z generácie na generáciu. V extrémnych prípadoch sa môže blížiť k 100 %. Napr. v prípade letálnych (smrtiacich) mutácií alebo v prípade chorôb, extrémneho sucha, mrazu a pod. môže aj z veľkých populácií prežiť len malé percento jedincov. V ich ďalšej generácii neobyčajne vzrastie percento génov zodpovedných za prežitie. Podobné príklady sú známe aj z aplikácie insekticídov na rôzne druhy hmyzu. Spočiatku je generácia enormne redukovaná, ale niektoré jedince prežívajú. Počas niekoľkých generácií nastupujú jedince adaptované na niekoľko násobne vyššie dávky insekticídov, ako bola pôvodná generácia. Tento príklad dobre ilustruje aj význam kolísania populácií – populačných vln pre evolúciu. V prípade silnej početnej redukcie populácie dochádza k podstatným zmenám vo frekvencii jednotlivých génov či ich alel, dokonca až k ich strate (Indiáni, krvná skupina). Expandujúca populácia potomkov má v dôsledku týchto strát iné zloženie svojho genofondu.

Sú nejaké empirické dôkazy evolúcie?

Evolúcia predstavuje historický proces. Z toho dôvodu ju nemožno dokázať rovnakými argumentmi a metódami, aké sa používajú pri fyzikálnych alebo funkčných javoch. Evolúciu celkovo aj vysvetlenie konkrétnych evolučných udalostí je treba odvodiť z pozorovania. Príslušné závery potom znovu overovať novým pozorovaním. Výsledok je dvojaký: buď popretie pôvodného záveru, alebo jeho výrazná podpora, pravdaže len vtedy, pokiaľ ho overovania bez výnimky potvr-

dia. Väčšina záverov evolucionistov úspešne prešla tolkými previerkami, že sa berú ako hotová vec.

Fosílie. Reálne historické dôkazy o „inakosti“ dávnejších organizmov prináša paleontológia so svojim štúdiom fosílnych organizmov. V niektorých priaznivých prípadoch sa paleontológom podarilo rozoznať predkov dnešných organizmov. Klasický je v tomto prípade vývoj koní, ale aj *Archeopteryx* a iné, hlavne pri vývoji stavovcov, ale aj bezstavovcov (koraly). Zvláštnu presvedčivosť dodáva fosílnemu radu živočíchov fakt, že každý fosílny typ nachádzame práve na tej časovej úrovni, kde by sme ho mali čakať. Moderné cicavce sa napríklad začali vyvíjať po Alvarezovej udalosti vymierania organizmov na začiatku paleocénu (pred 65 mil. rokmi). Preto by sme napr. vo vrstvách starých 100 alebo 200 mil. rokov nemali nájsť žiadne moderné cicavce, a naozaj sa v nich ani žiadny nenašiel. Alebo žirafa sa objavila v polovici treťohôr, približne pred 30 miliónmi rokov. Keby sa našla nejaká žirafa v starších usadeninách, úplne by to prevrátilo naše doterajšie vedomosti, ale žiadna taká fosília sa nikdy nenašla. Kedysi sa vek hornín len odhadoval, že staršie vrstvy sú pod mladšími. Objav rádioaktivity však umožnil dosť presný vek jednotlivých vrstiev (pozri určovanie veku v geológii).

Biogeografia – štúdium rozšírenia organizmov na jednotlivých kontinentoch (endemické – tenrek – Madagaskar a Komorské ostrovy, kiwi – Nový Zéland) v rozširovaní im bránili prekážky – more alebo vysoké pohoria. Pre fylogenetiku je zvlášť zaujímavý fenomén ekvivalencia miest – bahňáci – africký, juhoamerický a austrálsky, nelietavé vtáky – nandu, pštros a emu. Evolúcia pomohla vysvetliť aj ďalšiu veľkú záhadu biológie, a to príčinu zemepisného rozšírenia živočíchov a rastlín. Nápadná je podobnosť fauny Severnej Ameriky a Európy na oboch stranách severného Atlantického oceánu, zatiaľ čo v Afrike a Južnej Amerike na oboch stranách južného Atlantiku tak veľmi nepodobné. Prečo je fauna Austrálie taká odlišná od všetkých ostatných? Prečo na oceánskych ostrovoch nežijú cicavce? Súčasné rozšírenie druhov je výsledkom histórie ich šírenia z pôvodných miest vzniku. Čím dlhšie trvala vzájomná izolácia kontinentov, tým odlišnejšie sú ich bioty. Zistilo sa, že v starších treťohorách bol vytvorený cez severný Atlantik široký pevninský most, cez ktorý sa vymieňala fauna Severnej Ameriky a Európy. Ako príklad si môžeme uviesť rozšírenie tiav. Žijú v Ázii a Afrike. Najbližšie príbuzné lamy žijú v Južnej Amerike. Ak sme presvedčení o nepretržitom priebehu evolúcie, ťavy by mali byť aj v Severnej Amerike, ale nežijú. Toto viedlo k záveru, že ťavy museli žiť aj v Severnej Amerike a predstavovali spojovací článok ázijských a afrických tiav. Tento predpoklad skutočne potvrdil objav treťohorných tiav v Severnej Amerike.

Šírenie druhov. Rôzne druhy majú rôznu schopnosť sa rozširovať. Na Novej Guinei má viac ako 100 druhov vtákov taký odpor k prekonaniu vodných prekážok, že neobývajú žiadny ostrov, ktorý je vzdialenejší ako 1,5 km od pevniny. Zasa niektoré plazy (leguány) prežili aj viac ako 1 000 km dlhú plavbu, kým dosiahli východnú Polynéziu. Cicavce napríklad (s výnimkou netopierov) nevedia prekonať vodné prekážky. To vysvetľuje, prečo nie sú obvykle rozšírené na oceánskych ostrovoch. Tzv. Wallaceova línia v Malajskom súostroví, medzi Veľkými Sundami na západe a Malými Sundami a Celebesom na východe, znamená dôležitú biogeografickú hranicu pre cicavce, ale v omnoho menšej miere pre vtáky a rastliny.

Porovnávacia anatómia a morfológia. Skúmanie fylogenézy je vlastne skúmaním homologických znakov. Porovnávanie rôznych organizmov, podstatný bol poznatok, že medzi navonok podobnými O sú v detailoch podstatné rozdiely a naopak, že veľmi rozdielne O majú podobné, ba i zhodné štruktúry. Išlo vlastne o poznanie analógií a ich odlišenia od homológií. R. Owen (1834) prvýkrát spresnil pojem homológia a jeho definícia platí dodnes: homologické sú tie znaky, ktoré pochádzajú z identického pôvodu spočívajúceho na spoločnej dedičnej informácii a pochádzajúcej z jedného informačného základu (končatiny stavovcov). Analogické sú tie znaky, ktoré nemajú takýto pôvod a boli vytvorené určitým prostredím (zhoda v telesnej forme u rôznych typov stavovcov žijúcich vo vode). Taktiež adaptívna modifikácia končatín vplyvom prispôsobenia sa určitému spôsobu života (lietanie, plávanie, hrabanie, behanie, uchopenie)

Nebezpečenstvo bludného kruhu, že totiž homológia môže „dokažať“ spoločný evolučný pôvod rôznych živých systémov, pričom ale fakt evolúcie má byť predpokladom pre výklad homológie, si vyžiadalo nové spresnenie pojmu homológia. Rozhodný krok pritom podnikol A. Remane fixáciou kritérií na identifikáciu homológie. 1 - Kritérium postavenia: štruktúry sú homologické, ak zaujímajú v určitom porovnateľnom systéme rovnaké postavenie. a sú teda homotropné (na tomto základe možno homologizovať končatiny stavovcov). 2 - Kritérium continuity alebo stálosti: nepodobné a rôzne založené (heterotropné) štruktúry sú homologické, ak môžu byť prepojené radom „medziforiem“ (ktoré sa napr. vyvinuli v embryonálnom vývoji) a ktoré sú postupne homologizovateľné. 3 - Kritérium špecifickej kvality: komplexné štruktúry sú nezávisle na svojom postavení homologické, keď sa zhodujú v mnohých jednotlivých znakoch, prípadne sú „rovnako stavané“ (tak je možné homologizovať napr. izolovaný rezák určitého zvierata, ako zub cicavca alebo stavovca.

Určitý znak dvoch alebo viacerých taxónov je homologický vtedy,

keď je odvodený z toho istého (alebo zodpovedajúceho) znaku ich najbližšieho spoločného predka.

Ďalšia klasická disciplína dokazujúca evolúciu je **embryológia**. Rekapitulácia je termín, ktorý označuje embryologický vývoj ako skrátenú formu kmeňového (fylogenetického) vývoja. Táto konštatuje, že pri rozvoji rôznych orgánov dochádza k nápadnej podobnosti rôznych embryí. Pre dôkazy fylogenetických zmien sú významné rudimentárne orgány, teda štruktúry, ktoré sa v priebehu evolúcie znova vytvorili a udržali sa ako zvyšky. Príklad toho môžu byť zvyšky panvy v zadnej časti tela pytónov, rudimentárne vyvinuté slepé črevo u človeka; rudimentárne štruktúry možno považovať za svedkov minulosti.

V poslednom čase priniesla dôležité indície pre evolúciu **molekulárna biológia, biochémia a analýzy DNA**. Napríklad stavovce sa biochemicky vyznačujú krvným farbivom hemoglobínom ako najvýraznejším príbuzenským znakom. Analýzy krvného séra (sérodiaagnostika) potvrdili užší genealogický vzťah medzi africkými ľudopmi šimpanzom a gorilou, a človekom. Možno by sme mali ešte raz zdôrazniť vzájomné súvislosti medzi evolučnou teóriou a jednotlivými oblasťami biologického výskumu – cez morfológiu, končiac molekulárnou biológiou.

Príbuznosť živočíchov

Príbuznosť, fylogeneticky ponímaná, alebo jednota živých bytostí sa prejavuje tým, že základom všetkých organizmov je bunka, ako elementárna štruktúrna a funkcionálna jednotka, a že stavba tejto bunky má v celej ríši organizmov relatívne jednotné princípy. Život je viazaný na bunku. Jednotlivé bunky predstavujú elementárnu jednotku živých bytostí a nezáleží na tom, či ide o jednobunkové alebo viacbunkové organizmy, ktoré najmenej raz počas svojho individuálneho cyklu prešli vo forme vajíčka jednobunkovým štádiom. Aj rastliny pozostávajú z jednej alebo viacerých buniek. Jednobunkové organizmy majú výmenu látok a energií, schopnosť rozmnožovania, dedičnosť a vývoj, dráždivosť, účelnosť a schopnosť prispôbena sa.

Evolúcia a kresťanská viera

Všetci ľudia sú veriaci, si myslím.

Darvinizmus a vedomie

Vedomie nie je možné identifikovať s neurofyziologickými proces-

mi: zážitky majú nepriestorový a celkom privátny charakter a niečo v sebe navždy tajomné.

Motívy ľudského konania presahujú princíp prežitia a reprodukcie, preto na otázku, prečo Sokrates neuteká z väzenia a volí radšej smrť, sa neodpovedá: pretože sa nepohybujú jeho svaly, ale len: pretože chce dodržiavať aténske zákony.

Sú iba dve možnosti:

Boh existuje
Boh neexistuje

Veriaci i neveriaci sú na rovnakej pozícii. Veriaci ľudia vyznávajú, že veria v Boha. Neveriaci ľudia hovoria, že neveria v Boha, alebo že Boh neexistuje. Je to vec rozhodnutia ich slobodnej vôle.

Veda na túto otázku nevie odpovedať, lebo skúma len hmotné skutočnosti a Boh je čistý Duch. Ateisti sú tiež len veriaci, lebo veria, že Boh neexistuje.

Ak niekto tvrdí bez dôkazov, že Boh neexistuje, možno ho označiť za bigotného ateistu. Podstatné je, komu som uveril.

Kresťanská viera pramení z radostnej správy, ktorú nám zanechal náš Pán Ježiš Kristus, že Boh je Láska a miluje nás. Komu uverili ateisti? Marxovi, Engelsovi, Leninovi, Stalinovi a veľkej plejáde neveriacich vedcov. Tomu tiež treba veriť, že vývoj sa odohráva sám od seba. A potom postavili evolúciu proti Bohu a vyhlásili: máme evolúciu nepotrebujeme Boha.

Vedeckí kreacionisti sa postavili do opačného garde ako ateisti a vyhlásili: máme Boha, nepotrebujeme evolúciu.

Evoluční kreacionisti hovoria, že medzi evolučnou teóriou a kresťanskou vierou nie je protiklad. Uznávajú evolúciu, ako ju prírodná veda odhaľuje. Zastávajú však názor, že je to Božia tvorba v čase.

Čo môže byť problém pre dnešných veriacich?

Podľa dnešného vedeckého poznania trvala evolúcia na Zemi 4,56 miliardy rokov. V Genezis sa ale píše, že stvorenie sveta a všetko, čo je na ňom živé, trvalo 6 dní. Svätý Peter píše vo svojom druhom liste, že Bohu je jeden deň ako tisíc rokov a tisíc rokov ako jeden deň. V Genezis sa možno nepíše o ľudských dňoch, ale o Božích dňoch. Viera v Boha, alebo jeho popieranie, je rozhodnutie našej slobodnej vôle. Boh ju rešpektuje.

Vývojová teória neprotirečí kresťanskej viere, podľa Magistéria jej pravdivosť je vysoko pravdepodobná (Pius XII. – Ján Pavol II., Humani generis). Písmo sväté nie je vedecká kniha, teda ani kniha Genezis. Je to kniha obsahujúca Božie zjavenie – to, čo nám Boh chce povedať cez pisateľov Svätého písma, ktorí to interpretovali podľa svojich schopností a vzdelania. Inšpirácia Svätého písma nie je slovná, ale vecná (nie verbálna, ale reálna).

Nepriatelia viery vedú k ateizmu:

Racionalizmus - presvedčenie o neobmedzených schopnostiach ľudského rozumu; racionálny postoj k životu (samozrejme, bez Boha).

Naturalizmus - smer pokladajúci prírodu za základného činiteľa vývoja (samozrejme, bez Boha).

Skepticizmus - je sklon alebo tendencia spochybňovať tvrdenia, platnosti, teoretické alebo praktické hodnoty. Je to filozofická koncepcia, ktorá pochybuje o možnosti poznania skutočnosti. Skepticizmus necháva posledné slovo pochybnostiam (samozrejme bez Boha).

Humanizmus - filozoficko-etické stanovisko, ktorým sa ústredné miesto prisudzuje človeku, jeho blahu, potrebám a záujmom, a ktoré spravidla odmieta náboženstvo a zdôrazňuje racionalizmus (samozrejme, bez Boha).

Liberalizmus - klasický liberalizmus je pravicová ideológia bojujúca za maximálnu slobodu. A to ako osobnú, tak aj ekonomickú, náboženskú a politickú. Dnes ukazuje svoju až totalitnú tvár v presadzovaní LGBTI ideológie (samozrejme, bez Boha).

Materializmus a konzumizmus, ktoré dnes vládnu a podliehajú mu takmer všetci ľudia, vo veľkom sa vyhadzujú potraviny a plytvá sa prírodnými zdrojmi. Možno by sa dali nájsť aj ďalšie izmy.

Záver

Boh použil matériu Zeme na tvorbu organizmov. Vytváral a až dodnes tvorí nové organizmy a udržiava všetko stvorenstvo. Vedcom sa táto tvorba javí ako evolúcia. Keďže veda sleduje len hmotné skutočnosti, nevie Boha ako duchovnú bytosť ani dokázať, ani vyvrátiť.

Odporúčaná literatúra

1. BUJKO, P., DUBOVSKÝ, P., ERDELSKÁ, O., HIDVÉGHYOVÁ, L., HOLEC, P., JANČOVIČ, J., JELÍNEK, J., KAPIŠINSKÝ, I., LAPKO, R., PANCZOVÁ, H., PIGULA, K., SOVA, M., TIŇO, J., VARŠO, M., ŠILHAN, P.: *Genezis, komentár k starému zákonu*. Trnava, Dobrá kniha 2008.
2. DARWIN, CH.: *O pôvode druhov*. Kaligram 2006.
3. GOULD, S.J.: *Dějiny planety Země*. Praha, 1998.
4. HENDRYCH, R.: *Fytogeografie*. Praha, SPN 1984.
5. HOLEC, P.: *Vývoj přírody*. Bratislava, Univerzita Komenského 2004.
6. KRIPPEL, E.: *Postglaciálny vývoj vegetácie Slovenska*. Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV 1986.
7. LOŽEK, V.: *Příroda ve čtvrtohorách*. Praha, Academia 1973.
8. MIŠÍK, M., CHLUPÁČ, I., CICHA, I.: *Stratigrafická a historická geológia*. Bratislava, SPN 1985.

9. OSIČKA, A., POLDAUF, I.: *Anglicko – český slovník*. Praha, Academia 1970.
10. PALMER, D.: *Atlas predhistorického života*. Bratislava, 2001.
11. PEAT, C., DIVER, W.: *First signs on Earth*, 1982.
12. PIVKO, D.: *Zem – vynikajúce miesto pre život. Záhady vesmíru, života a človeka. Zborník prednášok z konferencií a seminárov o vede a viere*. Bratislava 2003, s. 43 – 49.
13. THURZO, M.: *Evolúcia človeka*. Bratislava, UK 1998.
14. VESELÝ, J.: *Príroda Československa, jej vývoj a ochrana*. Bratislava, Osveta.
15. WUKETTTS, F. M.: *Základy evoluční teorie*. IRIS, 1997.

Laudáció na RNDr. Igora Túnyiho, DrSc.

V septembri 2010, pred piatimi rokmi a niekoľkými dňami, som v tejto sále predniesol laudatio na môjho učiteľa prof. Júliusa Kremaského, prvého laureáta ceny Fides et ratio. Dnes tu stojím s analogickým poslaním charakterizovať život môjho kolegu, dokonca kolegu odo mňa mladšieho a spolutvorcu tejto ceny, RNDr. Igora Túnyiho, DrSc., ktorý ju dostáva *in memoriam*. Aj bez hlbšej analýzy uvedených časových súsledností je zrejmé, že Igor Túnyi nás opustil predčasne. A to nielen z hľadiska dnešného priemerného veku dožitia na Slovensku, ale najmä z hľadiska rozmachu jeho tvorivosti a originality myslenia. Tieto atribúty sa umocnili potom, ako ukončil svoje osemročné pôsobenie vo funkcii riaditeľa Geofyzikálneho ústavu SAV, po ktorom nasledovala ešte rovnako dlhá etapa členstva v Predsedníctve SAV. Obe funkcie mu umožnili získať nadhľad a rozvinúť aj nezištnosť a dobroprajnosť, hoci dnes sa funkcie tohto typu využívajú aj na iné ciele.

Počas pôsobenia Dr. Túnyiho ako riaditeľa ústavu sa zmodernizovala a rozšírila pýcha ústavu aj SAV – slovenská seizmická sieť. Hlavným riešiteľom projektu bol prof. P. Moczo. Podarilo sa zveladiť aj naše „uhorské“ dedičstvo, budovu najstaršieho vedeckého pracoviska SAV, Geomagnetického observatória a seizmickej stanice v Hurbanove. Ústav bol známy tiež aplikáciami výskumu geomagnetického poľa v leteckej navigácii.

S Igorom sme sa zblížili v Predsedníctve SAV počínajúc rokom 2005 a ja som si musel opraviť tézu, že dobré priateľstvá vznikajú iba v mladosti. Alebo možno ju potvrdiť, lebo výnimka potvrdzuje pravidlo. Vydržalo nám to desať rokov, do smutného utorka 9. decembra 2014. Bol to druhý úder choroby. Z prvého v r. 2013 sa vďaka našim výborným hematológom spamätal, a potom s nami prežil ešte takmer jeden rok. Ale hrozba tu visela... (Krv, to je pliaga, povedala mi pani doktorka na hematológii.) Mal som dojem, že Igor ju tak naliehavo nevnímal, a ak áno, dokázal s ňou žiť vďaka svojej viere, schopnosti meditovať a rodinnému zázemiu.

Náš dipól, čo je lineárny útvar, sa stabilizoval priateľstvom s mons. Františkom Rábekom, biskupom – ordinárom Ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR, čím prešiel do stabilnejšej trojuholníkovej konfigurácie. Transoceánske priateľstvo s Dr. Ladislavom Emanuelom Rothom, americkým kozmickým inžinierom a geofyzikom z NASA, pôvodom z Košíc, mu dodalo tretí rozmer a priestorovú stabilitu v podobe štvorstena a občas aj nejakú dobrú radu, napr. *muštie še trimac, inakši plano budze*. Čo viac si možno priať. Stretnutia s rovesníkmi sú najlepšou relaxáciou v etape, keď sa hodnotíme

a premýšľame, v ktorej z troch-štyroch možných kategórií budeme po ukončení našej pozemskej púte akreditovaní. Fyzici na tom nie sú vo všeobecnosti najlepšie. Fyzika tuhých látok, báza elektroniky, pripravila ľudí o súkromie a jadrová fyzika im rozprestrela nad hlavou búrkový mrak jadrovej vojny, Černobyľov a Fukušim. Geofyzici sú na tom lepšie, nemajú takéto dnes už žiaľ dedičné hriechy.

Pozrime sa, ako si na svojej pozemskej púti v geofyzike počínal Igor Túnyi. Čo nás pritom okamžite zaujme, je jeho schopnosť myslieť interdisciplinárne, uplatňovať základný princíp prírody – komplementaritu, ktorej markantným prejavom je symetria v dobývaní mikrosveta a makrosveta, i celostný prístup k poznaniu. Tento prístup má svoj odraz aj vo filozofii prof. Felixa Ungera, stelesnenej v knihe *Váha celku* [5]. Čerpal z teológa Eugena Bisera a filozofiu si inštitucionalizoval – založením Európskej akadémie vied a umení (EAVU). O profile akadémie svedčia jej triedy – prírodné vedy, humanity, umenie, svetové náboženstvá. Igor Túnyi sa stal jej aktívnym členom a jeho chápanie sveta možno tiež charakterizovať modelom dvojitej špirály DNA. Hovoril som o nej už v prípade prof. Krem-paského, pretože práve ona je aj vyjadrením synergie vedy a viery, dvoch aspektov poznania a v inej rovine zovšeobecnenia snáď heuristickej vs. algoritmickej dimenzie kognitívneho štýlu.

Povedzme si ešte, ktorí prírodní vedci majú k tomuto mysleniu blízko. Podľa mojich skúseností sú to astronómovia, ktorí z hľadiska pochopenia vesmírnej odysey ľudstva klopú na dvere trinástej komnaty. Rezervovanejší sú fyzici elementárnych častíc, aj keď obe komunity z dvoch opačných smerov konvergujú k tomu istému problému, k prapočiatku Vesmíru. Potom, ako som si prečítal v časopise RaN (2007/2) úvahu Igora Túnyiho *Geológia a religiozita*, doplnil som si tento výpočet aj o vedy o Zemi, a tým zoznam nekončí.

Invenit et perfectit¹

Igor Túnyi ma, ako som naznačil, prekvapoval invenčnými nápadmi, schopnosťou kombinovať javy a poznatky a dochádzať k neočakávaným záverom. Neboli to objavy nobelovského rangu, veď také napokon na Slovensku ešte nevznikli, boli však dosť originálne, aby vzbudzovali pochybnosti a azda aj závišť okolia s premenlivou inteligenciou. Veď tieto dva porvy ducha sú ako rodné sestry. A keďže Igor Túnyi uvažoval v planetárnej škále, odkiaľ nie je ďaleko ku hviezdám a astrológii, objavili sa aj snahy obviniť ho zo šarlatánstva. Nechtiac k tomu prispel môj humorne ladený príhovor *Igor Túnyi a jeho vedecká škola geomagnetohoroskopie* [2]. (Dal som tu do

¹ Objavil a dokázal – heslo Francúzskej akadémie vied.

súvisu fluktuácie zemského magnetického poľa, ktoré súvisia s erupciami na Slnku, ale aj s lokálnymi poruchami spôsobenými napr. elektrickou trakciou, s psychickými indispozíciami ľudí. Keďže silné poruchy sa vyskytli v blízkosti Národnej rady SR, pripísal som im chaotický stav našej legislatívy, na ktorý má vplyv pole pôsobiace na mozgové prúdy poslancov.) Musel som potom Túnyiho kritikom vysvetlovať, že som to nemyslel vážne.

Ale podstatu takýchto súvislostí Igor Túnyi dosť presvedčivo dokumentoval. V rokoch 1988 - 1994 publikoval s kolegami z telovýchovného a súdneho lekárstva, Úradu bezpečnosti práce a humánnej bioklimatológie súbor prác. Boli v nich štatistiky, z ktorých vyplynul súvis geomagnetickej aktivity s úrazovosťou športovcov, výskytom pracovných úrazov, samovrážd alebo astmatických záchvatov. Podstatné je, že tieto komplikácie nastávajú v období poklesu geomagnetickej aktivity. Na prvý pohľad je prekvapujúce, že nie v jej maxime. Ale dôležitá je zmena magnetického poľa. Tá generuje v nervovej sústave človeka parazitné elektrické prúdy. Spomeňme si na Faradayov zákon, ktorý hovorí, že elektromotorická sila, ktorá sa indukuje vo vodiči, je úmerná záporne vzatej časovej derivácii magnetického indukčného toku podľa času. Igor Túnyi sa k tejto téme neskôr vrátil a poukázal na to, že sebaobetovanie Jána Palacha v r. 1969 sa odohrávalo v období poklesu geomagnetickej aktivity a podobnú koreláciu objavil v prípade teroristického útoku na dve veže v New Yorku 11. 9. 2001. Chvíľu sme snívali o možnosti využiť tieto súvislosti v prevencii terorizmu, ale ten nezávisí iba od pohnútok jednotlivca, fixuje sa štátnymi návštevami, športovými podujatiami a pod.

Ďalším príkladom Túnyiho symbiózy vied, v tomto prípade archeológie a paleomagnetizmu, je príspevok k lúšteniu tajomstva pyramíd. Náš priateľ tu meraním podporil Demortierovu tézu [1], že je možné, a dokonca veľmi pravdepodobné, že nie všetky vápencové kvádre, z ktorých sú poskladané veľké egyptské pyramídy, nalámali v kameňolomoch na brehu Níla. Niektoré z nich mohli vzniknúť *in situ* technikou betonárskeho typu z nílkeho bahna a solí zo dna vysušených jazier (tzv. natronu). Igor využil skutočnosť, že kvádre sa v stave vzniku magneticky polarizovali v zemskom magnetickom poli. Preto kvádre zhotovené na mieste budú magneticky orientované v smere sever - juh, kvádre dovezené a pritom rozlične poobracané, budú orientované náhodne. Sám si odštiepil vzorky z Chefrenovej a Cheopsovej pyramídy, keď egyptskí policajti na ťavách, ktorí hrobky faraónov strážia, zašli za roh. Že riskoval, je evidentné. Vieme si predstaviť vnútorné napätie geofyzika, zmiataného túžbou po originálnom výskume. Azda práve tu možno uviesť definíciu, ktorú som si na základe existencie vo vede vytvoril: *vedcov nekategorizuje*

me podľa zamerania alebo národnosti; vedec je stav mysle a práca na plný úväzok. Výsledok Túnyiho meraní naznačil, že tri vzorky pochádzali z kvádrov dovezených z kameňolomov a tri z kvádrov zhotovených na mieste. Dá sa to nakoniec pochopiť. Veď zdvojením technológie sa dala vleká stavba urýchliť a faraónovi tak pripraviť vytúženú gigantickú hrobku. Igor Túnyi svoje merania publikoval a získal ohlas [3] a práca sa distribuovala i v rámci EAVU. V zborníku niektorých svojich prác, ktoré Dr. Túnyi vytlačil a zviazal pár dní pred svojim druhým ochorením, možno v zlej predtuče, sú aj ďalšie témy, ktorý svedčia o tom, že máme do činenia so „služobníkom zvedavosti“. V prvej z nich sa rozoberá spor medzi I. Newtonom a R. Hookom o objav zákona gravitačného priťahovania. História prisúdila prvenstvo Newtonovi a Hookovo meno sa spája so zákonom, ktorý dáva do súvisu mechanické napätie v materiáli s jeho relatívnym predĺžením. Igor Túnyi ukázal, že oba zákony majú vnútornú podobnosť a predostrel úvahu, ako sa dajú vzájomne transformovať. V prácach sa zaoberal aj mierovým využitím nukleárnych výbuchov v prevencii zemetrasení, subjektívnym vnímaním času a ďalšími témami celostného nazerania na svet.

Vznik Zeme

Nosnou témou Igora Túnyiho v posledných rokoch bol vznik Zeme akreciou² impulzným magnetickým poľom. Jeho teória prvotnej akrecie vychádza z hodnoverne predpokladaných elektrostatických výbojov v protoplanetárnom oblaku. Potom sú tam prítomné elektrické prúdy, ktoré zmagnetujú feromagnetické čiastočky, z ktorých sa tvorili planéty, ktoré sa pritiahnu. Projekt riešili v Geofyzikálnom ústave SAV a v spolupráci so spoločnosťou Pansophia sa v Trenčíne vybudovali laboratórium, v ktorom sa proces akrecie experimentálne overoval. Žiaľ, pre chorobu a obvyklé problémy výskumu na Slovensku nemal projekt potrebnú dynamiku. L. E. Roth, jeden zo strojcov americkej kozmickej dvojsondy Cassini – Huygens, k tomu po Igorovom skone napísal toto: „Fantastické!!! Igorov mechanizmus mohol ľahko preklenúť medzeru 100 miliónov rokov (disproporciiu v teórii protoplanetárneho oblaku). Jedinečnosť nápadu spočívala aj v tom, že mechanizmus akrecie bolo možné experimentálne overiť. Miesto počítačových modelov skutočná laboratórna akrecia. Posmeľil som Igora, uistil ho, že má v ruke významnú vec. Veľká škoda, veľká strata, že akrečný model nebol patrične rozvinutý a megačlánkom ukončený.“ Tento projekt mal však nakoniec partikulárny hap-

² Rast telesa prirastaním nových častíc na vonkajšej strane.

py-end. Po Igorovej smrti vyšla kniha, ktorú dopisoval na nemocničnom lôžku [4].

Organizácia spoločenského života, popularizácia vedy

Významnú časť svojej energie a času venoval RNDr. Igor Túnyi vykonávaniu funkcie predsedu Ústredia slovenskej kresťanskej inteligencie a predtým jeho podpredsedu za západoslovenskú oblasť. Žil s ním celou svojou bytosťou. Spomenúť treba spoluprácu s Pax Romana. V jeho funkčnom období sa konal vo Viedni celosvetový kongres a keďže Ústredie reprezentuje Pax Romana na Slovensku, organizoval účasť Slovenska na kongrese a predstaviteľov Pax Romana prijal v Bratislave. Vyvinul úsilie o založenie ceny Fides et ratio. Bol v trvalom kontakte s predsedom Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru Konferencie biskupov Slovenska mons. Františkom Rábekom a bol garantom spolupráce KBS so SAV.

Dr. Túnyi bol aj predsedom a predtým členom vedenia Slovenskej fyzikálnej spoločnosti, spoluzakladateľom a organizátorom série konferencií Fyzika a etika, pričom desiatu jubilejnú konferenciu r. 2015 bola venovaná jeho pamiatke. Zaujímavé témy I. Túnyiho boli žiadané na Vanovičovych dňoch vzdelávania stredoškolských profesorov fyziky, v seriáli prednášok na Katolíckej univerzite v Ružomberku, na konferencii Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet a i. Na väčšine akcií sme boli spolu.

Jazdy po Slovensku, prípadne na Moravu, boli zábavou a rozptýlením. Igor Túnyi šoféroval, jazdil rýchle, ale bezpečne. Zabávali sme sa aj tvorbou postrehov, aforizmov, šibalstiev, ktoré pripravujem na knižné vydanie, v ktorom bude mať podľa našej dohody svoje okienko pre hosťa. Z jeho tvorby uvediem aspoň tri sentencie na dokreslenie svojráznych pohľadov na čas, priestor a svet, v ktorom žijeme:

- Cintoníny sú plné nenahraditeľných ľudí, morské dná plné nepotopiteľných lodí.
- Tak ako v každom kameni drieme socha, skrýva sa v každej korupčnej postave štíhla žena alebo muž.
- Kde sa dvaja bijú, tretí zvíťazí, pokiaľ nejde o daňového poplatníka.

Igor Túnyi v ostatnom desaťročí obhájil veľký doktorát, stal sa členom Európskej akadémie vied a umení, a dostali sa mu aj iné pocty. Ale všetko to prijímal placho a s bázňou. Bol protiváhou tých, ktorí si sebavedome privlastnia aj to, čo im nepatrí. Odišiel predčasne, ale jeho rodinný život bol šťastný, práca bola zaujímavá a plne ho absorbovala. Raz mi o niektorej svojej téme rozprával v Paríži počas konferencie k Medzinárodnému roku planéty Zem. Bol tým natoľko zaujatý, že popri fasáde katedrály Notre Dame sme prešli bez toho, že by

to registroval, hoci predtým ju nenavštívil. Keď som ho na to upozornil, boli sme od nej už pár desiatok metrov, ale aspoň sme ju lepšie videli.

Myslím, že s rovnakou bázňou a pokorou by prijímal aj dnešnú cenu Fides et ratio. O to viac mu patrí.

Literatúra

1. DEMORTIER, G.: *Revisiting the construction of the Egyptian pyramids*, Europhysics news, roč. 40, č. 1, s. 27.
2. LUBY, Š., LUBYOVÁ, M.: *Posedenie pod tisícročným ružovým krom*. Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. ISBN 978-80-224-1356-5, s. 75.
3. TÚNYI, I., EL-HEMALY, I. A.: *Paleomagnetic investigation of the great Egyptian pyramids*, Europhysics news. 2012, roč. 43, č. 6, s. 28 - 31.
4. TÚNYI, I., AUBRECHT, R., GUBA, P., ŠOLTIS, T., BOČÍK, A., MAJCIN, D., BRIMICH, L., BILČÍK, D.: *Akrécia Zeme s podporou impulzných magnetických polí*. Bratislava, Geofyzikálny ústav SAV 2014, ISBN 978-80-85754-32-2, 320 s.
5. UNGER, F.: *Váha celku. (v nemeckom origináli Die Wucht des Ganzen)*. Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV 2000.

prof. Ing. Štefan Luby, DrSc., Dr.h.c.